

VAASAN AMMATTIKORKEAKOULU
UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Maisa Latva & Anni Himanen

OPAS SEKSUAALIKASVATUKSEEN VARHAISKASVATUKSESSA

3–5-vuotiaat

Sosiaali- ja terveysala
2019

TIIVISTELMÄ

Tekijä	Maisa Latva & Anni Himanen
Opinnäytetyön nimi	Opas seksuaalikasvatukseen varhaiskasvatuksessa. 3–5-vuotiaat
Vuosi	2019
Kieli	suomi
Sivumäärä	39 + 2 liitettä
Ohjaaja	Anne Savola-Vaaraniemi

Opinnäytetyön tarkoituksena oli tarkastella, kuinka lapsen seksuaalisuutta käsitellään varhaiskasvatuksessa, ja millaisia yhteisiä toimintatapoja Vaasan kaupungin päiväkodeilla on koskien lasten seksuaalikasvatusta. Varhaiskasvatuksen työntekijöiden toimintatavat olivat pohja tuottamallemme seksuaalikasvatusoppaalle. Tulosten ja oppaan avulla Vaasan kaupungin varhaiskasvatus voi kehittää omaa toimintaansa ja toimintatapojansa eri päiväkotien ja yksiköiden välillä yhtäläisemmäksi.

Tutkimuksen teoreettinen viitekehys koostuu varhaiskasvatuksesta, seksuaalisuuden eri muodoista sekä seksuaalikasvatuksesta. Tutkimuksen kohteena olivat Vaasan kaupungin varhaiskasvatuksen ammattilaiset. Tutkimus on laadullinen tutkimus, johon vastaajat ovat saaneet vastata sähköisellä lomakkeella nimettömästi. Vastaajia oli yhteensä yhdeksän.

Opinnäytetyössä selvisi, että seksuaalikasvatusta tapahtuu varhaiskasvatuksessa moninaisesti. Lasten seksuaalisuus ilmenee lasten teoissa ja puheissa esimerkiksi ihastumisina ja eri ruumiinosien esittelemisinä ja nimeämisinä. Varhaiskasvattajat kokevat tärkeäksi opettaa lapsille esimerkiksi henkilökohtaisen ja yksityisyyden kunnioittamisen. Moninaisista vastauksista huolimatta tutkimuksessa selvisi, että monessakaan työyhteisössä ei ollut yhteisiä toimintatapoja liittyen seksuaalikasvatukseen.

ABSTRACT

Author	Maisa Latva, Anni Himanen
Title	A Sexual Education Guide in Early Childhood Education. Ages 3–5
Year	2019
Language	Finnish
Pages	39 + 2 Appendices
Name of Supervisor	Anne Savola-Vaaraniemi

This bachelor's thesis studies how children's sexuality is dealt with in early childhood education and what kind of standards the kindergartens in the city of Vaasa have related to early childhood sexual education. The basis for the sexual education guide is in the procedures and methods used by the kindergarten employees in the city of Vaasa. Based on the results and the guide the early childhood education in the city of Vaasa can develop their work and methods to be more similar in different kindergartens and units.

The theoretical framework of this study consists of early childhood education, different forms of sexuality and sexual education. The target group includes the professionals working in the early childhood education in the city of Vaasa. This study was a qualitative study and the material was collected using an electronic questionnaire, which was answered anonymously. There were nine different respondents.

The results of this bachelor's thesis show that sexual education takes many forms in early childhood education. It manifests itself in the children's behaviour and speech, for example who they have a crush on or naming and demonstrating different body parts. Early childhood educators feel that it is important to teach children for example, the concept of personal space and respecting one's privacy. Although there were many kinds of responses, the results showed that many of the work communities did not have common methods and procedures related to sexual education.

Keywords Early childhood education, sexual education, sexuality

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ

ABSTRACT

1	JOHDANTO	7
2	VARHAISKASVATUS	8
3	SEKSUAALISUUS.....	9
3.1	Pienen lapsen seksuaalisuus	9
3.1.1	Varhaiskasvattaja ja lapsen seksuaalisuus	11
3.2	Ikätasoiset seksuaalisuuden portaat.....	12
3.3	Kulttuurin vaikutus seksuaalisuuteen.....	13
4	SEKSUAALIKASVATUS	14
4.1	Seksuaalikasvatuksen jaottelu.....	15
4.2	Seksuaalikasvatus varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa.....	16
4.3	Seksuaalikasvatuksen osa-alueet.....	17
4.4	WHO:n seksuaalikasvatuksen suositukset.....	19
4.4.1	Lapsen seksuaalisen kehityksen kehitysvaiheet ja WHO:n seksuaalikasvatustaulukko	20
5	SEKSUAALIKASVATUKSEN HISTORIA	23
6	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	24
6.1	Aikaisemmat tutkimukset aiheesta.....	24
6.2	Aineistonkeruu	25
6.3	Kyselyn eettisyys ja luotettavuus	25
7	KYSELYN TULOKSET	26
8	POHDINTA	32
8.1	Ajankohtaisuus.....	33
8.2	Jatkotutkimuksia aiheesta	34
	LÄHTEET	36

LIITTEET

KUVIOLUETTELO

Kuvio 1. Mitä mielestäsi on lapsen seksuaalikasvatus varhaiskasvatuksessa?	27
Kuvio 2. Millaisin eri tavoin lapsen seksuaalisuus ilmenee varhaiskasvatuksen arjessa?	29
Kuvio 3. Millaisia seksuaalikasvatukseen liittyviä aiheita koet tärkeäksi käsitellä lasten kanssa?	30
Kuvio 4. Millaisia yhteisiä toimintatapoja työyhteisössäsi on koskien seksuaalikasvatusta?	31

LIITELUETTELO**LIITE 1.** Opas**LIITE 2.** Taulukko

1 JOHDANTO

Valitsimme opinnäytetyömme aiheeksi lasten seksuaalikasvatuksen aiheen ajan-kohtaisuuden vuoksi, ja siitä on käyty paljon keskustelua puolesta ja vastaan mediassa. Lisäksi aihe kiinnosti meitä molempia, ja halusimme syventyä aiheeseen vielä aiempaa enemmän.

Opinnäytetyömme tarkoituksena oli selvittää, kuinka lapsen seksuaalisuutta käsitellään varhaiskasvatuksessa 3–5-vuotiaiden lasten parissa. Lisäksi halusimme kar- toittaa, millaisia yhteisiä toimintatapoja Vaasan kaupungin päiväkodeilla ja toimin- tayksiköillä oli koskien lasten seksuaalikasvatusta. Tarkoituksenamme oli opinnäy- tetyötutkimuksen pohjalta tuottaa opas, jota koko työyhteisö voi käyttää apuna yh- teisten toimintamallien luomiseen 3–5-vuotiaiden lasten seksuaalikasvatuksessa. Opas tulee Vaasan kaupungin varhaiskasvatuksen käyttöön.

Toteutimme opinnäytetyötutkimuksemme kvalitatiivisena tutkimuksena, ja se to- teutettiin sähköisen kyselylomakkeen avulla. Tutkimuksessamme oli neljä erilaista kysymystä, johon vastaajat saivat vastata anonyymeinä. Kyselylomake lähetettiin kaikkiin Vaasan kaupungin suomenkielisten ryhmien varhaiskasvattajille. Haimme ja saimme tutkimustamme varten tutkimusluvan Vaasan kaupungin varhaiskasva- tusjohtajalta.

Opinnäytetyömme tarkoitus on tarjota päiväkodeille mahdollisuus kehittää omaa toimintaansa ja yhtenäistää kaupungin yhteistä seksuaalikasvatusta. Valtakunnalli- sen varhaiskasvatussuunnitelman perusteista sekä Vaasan kaupungin omasta var- haiskasvatussuunnitelmasta puuttuvat täysin maininnat lasten seksuaalikasvatuk- sesta, joten koimme että kaupungin varhaiskasvatuksen yhteiselle seksuaalikasva- tusoppaalle olisi tarve.

2 VARHAISKASVATUS

”Varhaiskasvatuksella tarkoitetaan lapsen suunnitelmallista ja tavoitteellista kasvatuksen, opetuksen ja hoidon muodostamaa kokonaisuutta, jossa painottuu erityisesti pedagogiikka.” (L540/2018.) Kunnalla on velvollisuus järjestää varhaiskasvatusta alle kouluikäisille lapsille ja sen tulee sisältää laissa määritellyjä oppimisasialueita. Sen tulee edistää lapsen kokonaisvaltaista kasvua ja kehitystä, sekä tukea lapsen oppimista ja positiivisia oppimiskokemuksia. Varhaiskasvatukseen tulee myös luoda lapselle mahdollisuus leikkiin, liikkumiseen ja taiteelliseen ilmaisuun. Lapselle tulee antaa varhaiskasvatuksen avulla mahdollisuus kasvaa yksilönä ja kehittää häntä yhteiskunnan jäsenenä. (L540/2018.)

Velvollisuus järjestää varhaiskasvatusta pohjautuu Suomen perustuslakiin, varhaiskasvatukseen sekä Varhaiskasvatussuunnitelman perusteisiin. Muita erilaisia säädöksiä, joita varhaiskasvatusta järjestäessä tulee ottaa huomioon ovat mm. yhdenvertaisuuslaki, tasa-arvolaki, Euroopan ihmisoikeussopimus, YK:n lapsen oikeuksien sopimus, YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista, YK:n julistus alkuperäiskansojen oikeuksista sekä YK:n kestävän kehityksen tavoitteet. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018, 15.)

Varhaiskasvatus luo pohjan elinikäiselle oppimiselle. On tärkeää, että varhaiskasvatushenkilökunta luo luottamuksellisen suhteen sekä lapseen, että lapsen huoltajiin. Yhdessä on hyvä sopia lapsen kasvatusta koskevista asioista avoimella ilmiöllä, arvostavasti ja tasavertaisella asenteella. Säännöllinen yhteistyö henkilöstön ja vanhempien välillä on oleellista, jotta varhaiskasvatus pysyy mielekkäänä lapsen osalta. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018, 19.)

3 SEKSUAALISUUS

”Seksuaalisuus ja seksi ovat eri asioita. Seksuaalisuus on se, mitä olemme, ja seksi sitä, mitä teemme” (Katariina Bildjuschkin, Helsingin Sanomat 25.1.2019).

Jokaisella lapsella tulee olla seksuaalinen oikeus kehittyä omanlaiseensa seksuaalisuuteen omassa tahdissaan, saaden tukea ja suojaa. Kaikilla on oikeus tuntea olevansa hyvä ja arvokas sellaisena kuin on: tutkivana, leikkivänä ja sosiaalisena. Tämä tarkoittaa, että seksuaalisen moninaisuuden tulee olla tunnettua. (Väestöliitto a 2019.)

WHO on ehdottanut seksuaalisuuden määritelmäksi *Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa* (2010) julkaisussaan seuraavanlaista, laajempaa määritelmää:

Seksuaalisuus on keskeinen osa ihmisyyttä kaikissa elämän vaiheissa, ja se käsittää sukupuolen, sukupuoli-identiteetin ja sukupuoliroolit, seksuaalisen suuntautumisen, erotiikan, mielihyvän, sukupuolisuhteet ja lisääntymisen. Seksuaalisia kokemuksia ja seksuaalisuuden ilmenemismuotoja ovat ajatukset, fantasiat, halut, uskomukset, asenteet, käyttäytyminen, seksuaalisuuden harjoittaminen, roolit ja suhteet. Vaikka seksuaalisuus voi pitää sisällään kaikki nämä ulottuvuudet, ihminen ei aina koe tai ilmennä niitä kaikkia. Biologiset, psykologiset sosiaaliset, taloudelliset, poliittiset, eettiset, lailliset, historialliset, uskonnolliset ja hengelliset tekijät vaikuttavat vuorovaikutuksessa seksuaalisuuteen.

3.1 Pienen lapsen seksuaalisuus

Seksuaalisuus ja seksuaalinen kehitys on koko elämän mittainen matka, joka alkaa jo lapsen syntymästä (Väestöliitto b 2018). Jokaisella ihmisellä onkin perusoikeus seksuaalisuuteen, sillä se on olennainen osa ihmisen terveyttä, hyvinvointia ja elämänlaatua (Ryttyläinen & Valkama 2010, 11). Seksuaalisuus ilmenee elämän eri vaiheissa ja erilaisissa elämäntilanteissa monin eri tavoin, eikä se herää missään tiettyssä iässä, vaan se kehittyy läpi elämän. Se voi ilmetä mm. hellyytenä, yhteen-

kuuluvuutena, turvallisuutena, avoimuutena ja läheisyytenä. Kaikki seksuaaliset ilmentymät ovat luonnollisia tarpeita, sillä seksuaalinen mielihyvä ja nautinto ovat yhtä olennaisia elämänosia kuin esimerkiksi uni ja ravintokin. (Mielenterveysseura 2018.)

Pienten lasten seksuaalisuus on erilaista kuin nuorten tai aikuisten seksuaalisuus. Lapsilla seksuaalisuus ilmenee kehon ihmettelynä, tutustumisena tunteisiin ja mielihyvään, sekä hyvien tapojen opettelemisena. (Väestöliitto b 2018.) Seksuaalisuus on osa myönteistä minäkuvaa ja itsetuntemusta, mutta myös osana hyviä kaveritaitoja. Lapsen kokemat rakastavat kosketukset vahvistavat tämän positiivista minäkuvaa ja itsetuntoa. Tällaiset hellät ja läheiset kohtaamiset saattavat jopa vähentää kipuja ja lisätä sisältöä elämälle. (Cacciatore & Korteniemi-Poikela 2019, 23–24.) On myös tärkeää, että lapsi kuulee saaneensa alkunsa toivottuna ja odotettuna, sillä kokemus siitä, että on ei-toivottu tai vahinko, ei tue lapsen hyvää itsetuntoa (Bildjuschkin & Ruuhilahti 2012).

3–5-vuotiaat lapset ovat uteliaita omaa kehoaan kohtaan ja on tärkeää antaa lapselle mahdollisuus tutustua omaan kehoon ja olla ylpeä omasta kehostaan. Tutustuminen ja omasta kehosta iloitseminen tapahtuu leikin avulla ja sen rajoittamista tulee tapahtua vain tarpeellisissa määrin. 4-vuotiaasta lähtien lapselle on tärkeää myös opettaa ja vahvistaa erilaisia turvataitoja ja itsemääräämisoikeutta. Myös hyvät ystävyystaidot vahvistuvat muiden tunnetaitojen ohella. (Kauppinen 2016, 209.)

Samaan aikaan kun lapsi tutustuu omaan kehoonsa ja tunteisiinsa, hän opettelee myös yhteisön sääntöjä. On tärkeää kohdata lapsi avoimesti ja ohjata ymmärtämään, mikä on julkisesti sopivaa ja mikä ei. Tällainen tilanne on esimerkiksi julkisesti pippeliään tai pimppiään kosketteleva lapsi, jolle häpeilemättä tulee kertoa itsensä koskettelun olevan sopivaa yksityisesti, mutta ei julkisella paikalla. Pyllyn pyyhintä ja alapääpesutilanteissa lasta ohjataan omatoimiseksi, sillä samalla lapsi ymmärtää sukupuolielinten olevan yksityisalue, joihin muilla ei ole lupa koskea ilman lupaa. Samalla lapselle kerrotaan myös turvaohjeet, miten toimia, jos joku yrit-

tää koskettaa ilman lupaa; miten sanoa ei ja kertoa luotettavalle aikuiselle tilanteesta. Näin lapsi oppii kunnioittamaan myös muiden intiimialueita. (Kortenimi-Poikela & Cacciatore 2010, 152–153.)

3.1.1 Varhaiskasvattaja ja lapsen seksuaalisuus

Varhaiskasvattajan tehtävä on keskustella yhdessä lasten ja vanhempien kanssa seksuaalikasvatuksesta (Kankkunen & Takala 2016, 192). Varhaiskasvattajalla on merkittävä rooli lapsen elämässä, jos lapsi viettää suuren osan valveillaoloajastaan päivähoitossa. Tämän vuoksi varhaiskasvattajat kohtaavat usein tuttuja arjen tilanteita, kuten pottahetkiä, jotka saattavat herättää kysymyksiä lapsissa ja synnyttää keskustelua aiheesta kasvattajan kanssa. (Kangaskoski 2016, 197.)

Keskustelu vanhempien kanssa voi tapahtua myös päivittäisten asioiden ohella, mutta on tärkeää muistaa, että seksuaalikasvatus on sisällytetty osaksi varhaiskasvatussuunnitelman kasvun, kehityksen, terveyden ja hyvinvoinnin tukemista. Varhaiskasvattajien tehtävänä on tarjota vanhemmille myös yleistä tietoa pienen lapsen seksuaalikasvatuksesta. (Kankkunen & Takala 2016, 192.)

Kangaskosken (2016, 197) mukaan päiväkotiarjessa kohdataan harvemmin lapsen avointa seksuaalista käytöstä, kuten esimerkiksi lapsen itsetyydytystä tai erilaisia seksuaalisia leikkejä tai puheita. Tämän vuoksi näihin tilanteisiin ei välttämättä osata varautua eikä tiedetä, miten tilanteissa tulisi edetä. Näiden päiväkodissa vähemmän esiintyvien seksuaalisuuden muotojen lisäksi lapsen seksuaalisuuteen kuuluu asioita, jotka harvemmin mielletään seksuaalisuuteen kuuluviksi. Tällaisia ovat esimerkiksi tunteista puhuminen, kehon osien nimeäminen, tutkiminen ja huolehtiminen, omat oikeudet sekä pottahetket. Nämä ovat tuttuja arjen asioita, joista keskustellaan lapsen kanssa useasti. Näissä tilanteissa seksuaalikasvatus tapahtuu sekä tiedostaen että tiedostamatta. (Kangaskoski 2016, 197.)

Pusuhippaa, lääkärileikkejä ja haikaravauvoja – tavallista arkea tai tarua päivähoiton arjesta on alle kouluikäisten lasten seksuaaliterveyttä kartoittava verkkokysely, joka toteutettiin keväällä 2013. Kyselyyn vastanneiden 507 varhaiskasvattajan perusteella varhaiskasvattajien käsitys alle kouluikäisten seksuaalikäsityksestä on

monenkirjavaa. Yli puolet vastaajista toivoi lisää materiaalia seksuaalikasvatuksen tukemiseen varhaiskasvatuksessa. (Väestöliitto c 2018.)

3.2 Ikätasoiset seksuaalisuuden portaat

Raisa Cacciatore ja Erja Korteniemi-Poikela (2019, 29) ovat jaotelleet seksuaalisuutta syntymästä lähtien. Ensimmäisen portaan he ovat nimenneet *Olet ihana!*. 0–4-vuotias lapsi muodostaa hiljalleen omaa itseluottamustaan. Aluksi lapsi ihmettelee ja tutkiskelee itseään joka puolelta, hän hyväksyy itsensä täysin sellaisena kuin on. Lapsi myös pyrkii herättämään hoitavan aikuisen huomion keinolla millä hyvänsä ja tämän reaktiot ja käyttäytyminen heijastuvat selvästi lapsen itsetunnon ja kehonkuvan kehitykseen. Saatu hoiva, hellyys ja ihailu ovat lapselle välttämätöntä, näiden avulla lapsi oppii olemaan muiden ihmisten kanssa ja kokee olonsa turvalliseksi.

Leikkikaverin rakkaus on toinen Raisa Cacciatoren ja Erja Korteniemi-Poikelan (2019, 37) seksuaalisuuden portaista. Toisella portaalla 3–8-vuotias lapsi alkaa kokea ihastumisen tunteita ja pohtia niiden eroa ystävyYTEEN. Ihastumisen tunteita lapsi saattaa kokea kumpaa sukupuolta kohtaan tahansa, mutta myös muita elollisia ja elottomia asioita kohtaan. Nämä ihastumisen tunteet osoitetaan usein halailemalla ja pussailemalla. Oman kehon tutkiskelu tapahtui ensimmäisellä portaalla ja nyt lasta kiinnostaa myös muiden kehot. Lapsi kuitenkin myös oppii, että aina ihastumisen tunteet eivät ole molemmin puolisista, ja kaikki eivät välitä samalla tavalla koskettelusta ja läheisyydestä. Hän oppii, että toisen kehoa ja mieltä tulee kunnioittaa.

Kun lapsi oppii olemaan muiden ihmisten seurassa, hän oppii myös monenlaisia ihmissuhteita. Lapsi oppii ymmärtämään termejä mm. perhe, rakkaus, naapurit ja sukulaiset. Näiden avulla hän myös ymmärtää ihmissuhteiden moninaisuuden ja sen, ettei esimerkiksi perheelle ole yhtä tiettyä mallia. Toisissa perheissä vanhempia saattaa olla enemmän tai vähemmän ja toisissa perheissä vanhemmat saattavat olla samaa sukupuolta. Mitä aikaisemmin lapsi oppii ymmärtämään elämän moninaisuutta, sitä vähemmän hän hämmentyy elämässään. (Cacciatore & Korteniemi-Poikela 2019, 42.)

3.3 Kulttuurin vaikutus seksuaalisuuteen

Yhteiskunnan ja perheen kulttuuri ja normit vaikuttavat lapsen seksuaaliseen käyttäytymiseen. Esimerkiksi alastomuuteen suhtaudutaan Suomessa paljon avoimemmin kuin monessa muussa maassa. (HUS 2019.) Vertailtaessa amerikkalaisia ja pohjoiseurooppalaisia tutkimuksia on havaittu, että kun kulttuurissa suhtaudutaan avoimemmin alastomuuteen ja seksuaalisuuteen, se näkyy myös leikki-ikäisten lasten leikeissä seksuaalisena käytöksenä. (Korkman 2013.)

Lasten kiinnostus seksuaalisuuteen ja sen mukaiseen käytökseen vaihtelevat kuitenkin paljon myös yksittäisten maiden sisällä. Perheiden käytännöt ja avoimuus seksuaalisuutta kohtaan vaikuttavat lapsen käyttäytymiseen ja lisäävät tai vähentävät avoimuutta seksuaalisuutta kohtaan. Lisää maan sisäistä vaihtelua kulttuurin normeihin tuo maiden lisääntyvä monikulttuurisuus. (HUS 2019.)

Perheiden välisiä eroja ovat mm. yhdessä kylpemisessä tai perheen kesken nukkuemisissa. Eroja löytyy myös siinä, paljonko muita perheen jäseniä kosketetaan esimerkiksi halaamalla. Vanhemmat, jotka suhtautuvat kaikkiin edellä mainittuihin asioihin avoimesti havaitsevat tutkimusten perusteella enemmän seksuaalista käyttäytymistä lapsissaan. (HUS 2019.)

4 SEKSUAALIKASVATUS

”Olisi tärkeää huomata, että ”ei seksuaalikasvatusta” on myös seksuaalikasvatusta, mutta ei kovin hyvää sellaista.” (Suoranta 2019).

Seksuaalikasvatus on seksuaali- ja lisääntymisterveyden edistämistä, jota tarvitaan kaiken ikäisenä (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2019). Seksuaalikasvatuksen tavoitteena on saada kasvatettava ymmärtämään seksuaalisuuden eri ulottuvuudet, kehon toiminta ja eri seksuaalioikeuksien ja niiden kunnioittamisen tärkeys (Bildjuschkin 2015, 14–15). Tietoa ei opita yhden tai kahden tapaamiskerran aikana, vaan tavoitteena on tukea ja suojata seksuaalista kehitystä läpi elämän (Väestöliitto d 2018). Pienten lasten seksuaalikasvatusta voidaan kutsua myös termillä kehotunnekasvatus. (Lapsen maailma 2017). Seksuaalikasvatus ei ole siis seksin opettamista, vaan seksuaalikasvatuksen tarkoituksena on opettaa lasta mm. tuntemaan itsensä ja tietämään omat rajansa ja sanomaan aina ei, kun joku ei kunnioita lapsen omia rajoja. Lisäksi lapsi oppii kunnioittamaan myös toisten ihmisten rajoja. (Heltingin kaupunki 2018.) Lasten seksuaalikasvatuksen pääpaino on keskustelussa kehosta ja ihmisenä olemisesta, ihmissuhteista ja omista oikeuksista (Väestöliitto c 2019).

Kokonaisvaltaiseen seksuaalikasvatukseen kuuluukin opettamista ja oppimista tiedollisten, tunteellisten, sosiaalisten, vuorovaikutuksellisten ja fyysisten näkökohdtien kautta (Väestöliitto d 2019). Seksuaalikasvatus on ihmisoikeus, jonka tulisi tavoittaa kaikki ikään, sukupuoleen tai terveydelliseen tilanteeseen katsomatta (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2019). YK:n yleissopimuksessa lasten oikeuksista todetaan 13. artiklan kohdalla, että lapsella on oikeus ilmaista vapaasti mielipiteitään sekä selvittää, vastaanottaa ja levittää kaikenlaisia tietoja ja ajatuksia. Saman yleissopimuksen 19. artiklassa todetaan, että on valtion velvollisuus ryhtyä kouluksellisiin toimiin suojellakseen lapsia mm. seksuaaliselta hyväksikäytöltä. (L60/1991.)

Ihminen syntyy seksuaalisena ja ihmisen seksuaalisuus kehittyy läpi elämän, aivan kuten myös seksuaalisuuteen liittyvien asioiden oppiminenkin jatkuu läpi elämän

aina varhaislapsuudesta, nuoruuteen ja aikuisuuteen saakka. Seksuaalisuuteen liittyviä asioita opitaan ikä- ja kehitysvaiheiden mukaisesti. (Raisa Cacciatore 2019). Seksuaalikasvatuksesta puhuttaessa ikätasoisuus ja oikea-aikaisuus ovat tärkeitä asioita. Ikätasoisuudella tarkoitetaan sitä, ettei lasta rasiteta asioilla, joita hän ei pysty ikänsä puolesta vielä käsittelemään tai ymmärtämään. Ikätasoisuus on myös lapsen kehitysvaiheen mukaisten tarpeellisten ja hyödyllisten tietojen, taitojen ja asenteiden välittämistä. (Väestöliitto c 2019.) Tällaisia hyödyllisiä taitoja ovat esimerkiksi 1–2-vuotiaana eri ruumiinosien nimeäminen tai 4–6-vuotiaana tunteiden nimeäminen ja erilaisten tunteiden hyväksyntä.

4.1 Seksuaalikasvatuksen jaottelu

Seksuaalikasvatusta on kahdenlaista: virallista ja epävirallista. Virallisella seksuaalikasvatuksella tarkoitetaan virallisen opetuksen järjestäjän, kuten esimerkiksi koulun tai päiväkodin järjestämää suunniteltua opetusta. Epävirallinen seksuaalikasvatusta on taas kodin ja vanhempien tekemää kasvatustyötä, joka ilmenee luonnollisesti arjen lomassa. (Terveyden ja hyvinvoinninlaitos 2018.) Lapset ovat luonnostaan uteliaita ja tiedonjanoisia, joten keskustelua aiheesta syntyy arjen askareiden parissa, esimerkiksi kotona saunassa käydessä voidaan ihmetellä tissejä, ja sitä miksei lapsella ole samanlaisia tissejä kuin äidillä tai puuttuuko äidin jalkojen välistä jotain, kun siellä ei ole samanlaista pippeliä kuin pojalla. (Väestöliitto c 2019). Virallinen ja epävirallinen seksuaalikasvatusta eivät ole toisiaan poissulkevia, vaan pikemminkin toisiaan täydentäviä tekijöitä. Tämän vuoksi eri seksuaalikasvattajien välinen yhteistyö ja kommunikaatio on tärkeää. (Terveyden ja hyvinvoinninlaitos 2018.)

Seksuaalikasvatuksen osa-alueet voidaan jakaa myös neljään osaan: valistukseen, opetukseen, ohjaukseen ja neuvontaan. Valistuksessa vanhemmat saavat säännöllisesti tietoa oman lapsensa seksuaalisesta kehityksestä, jotta he voivat saada tukea oman lapsensa käyttäytymisen ymmärtämiseen. Opetuksessa käsitellään opetussuunnitelmaan tai varhaiskasvatussuunnitelmaan sidonnaista toimintaa, esimerkiksi varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden mukaisesti varhaiskasvatuksessa lapsen tulisi opetella pitämään tuetusti huolta omasta henkilökohtaisesta hygieniastaan.

(Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018, 48.) Ohjauksessa varhaiskasvatuksen ammattilainen käy dialogia kasvajan kanssa – tämä on olennainen osa lasten hoitoa ja kasvatusta. Aikuinen kuuntelee lapsen ajatuksia, iloja, murheita ja kysymyksiä ja ohjaa lasta oivaltamaan ja havaitsemaan asioita. Ohjaus etenee ikätasoisesti ja lapsentahtisesti. Hyvällä ohjauksella on vahvistavaa vaikutusta lapsen itsetuntoon ja itsetuntemukseen. Neuvonnassa asioita, ajatuksia ja tuntemuksia peilataan toisiinsa esimerkiksi vertaisryhmissä. Näin aikuiset pystyvät oppimaan toinen toisiltaan ja voivat olla paras mahdollinen tuki lapselle tämän matkalla kohti aikuisuutta. Neuvontaa on tarjolla myös työssään lapsia kohtaaville aikuisille, esim. varhaiskasvatuksen henkilökunnalle. (Bildjuschkin & Ruuhilahti 2012, 20–22.)

4.2 Seksuaalikasvatus varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa

Valtakunnallisessa varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa 2018 eikä Vaasan kaupungin varhaiskasvatussuunnitelmassa mainita sanoina seksuaalikasvatusta tai seksuaalisuutta. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa viitataan kuitenkin tekijöihin, jotka voidaan rinnastaa myös seksuaalikasvatukseen. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden mukaan lapsia tulee ajattelun ja oppimisen tiimoilta rohkaista kysymään ja kyseenalaistamaan. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018.) Cacciatoren mukaan lapselle onkin hyvä vastata aina, kun hän kysyy (Raisa Cacciatore 2018). Lisäksi on tärkeää, että lapsille luodaan turvallinen ilmapiiri kysymyksille – kysymyksiä ei tule kauhistella tai voivotella. Mikäli ei heti keksi miten asiaa tulisi lapsen kanssa lähestyä, voi vastata esimerkiksi näin ”Todella hyvä kysymys, mietin tätä hetken ja jutellaan asiasta myöhemmin”. (Väestöliitto e 2018.) Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2018) todetaan myös lasten oikeuksista puhuttaessa, että ” *Lapsella on oikeus ilmaista itseään, mielipiteitään ja ajatuksiin sekä tulla ymmärretyksi niillä ilmaisun keinoilla, joita hänellä on. Jokaisella lapsella on oikeus hyvään opetukseen, huolenpitoon ja kannustavaan palautteeseen.* ”.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa kerrotaan itsensä huolehtimisen ja arjen taitojen kohdalla siitä, kuinka lasta ohjataan kunnioittamaan ja suojelemaan omaa ja toisten kehoa (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018). Oman ja toisten

kehon kunnioitus on seksuaalikasvatuksen pääpiirteitä, eli varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa sivutaan seksuaalikasvatusta käyttämättä termiä seksuaalikasvatus. Lisäksi tämä nimenomainen kohta varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa tukee myös jo aiemmin mainittua YK:n lasten sopimusten artiklaa 19, jossa painotettiin valtiolta koulutuksellisia toimia lasten seksuaalisen hyväksikäytön suojaamiseksi. (L60/1991).

4.3 Seksuaalikasvatuksen osa-alueet

Väestöliiton määritelmän mukaan seksuaalikasvatuksen osa-alueet jaetaan kahdeksaan osa-alueeseen, jotka ovat: 1) keho ja kehitys, 2) läheisyys ja itsetunto, 3) tunteet, 4) moninaisuus, 5) hyvinvointi ja terveys, 6) lisääntyminen, 7) normit ja tavat sekä 8) oikeudet. (Väestöliitto e 2019).

Ensimmäisessä vaiheessa, eli kehon ja kehityksen vaiheessa lapsi opettelee potalla käymistä ja vessa-asioita. Myös oman kehon ja sukupuolielinten esittely ja pieru-, pissa- ja kakkajutut ovat yleistä. Ilmapiirin tulee olla avoin ja lasta kannustava, jotta lapsi saa esittää hänen mieltään vaivaavia kysymyksiä. Tässä vaiheessa kysymykset liittyvät usein esimerkiksi eri ruumiinosiin ja niiden toimintoihin, ihonväriin, hygieniaan tai ikään liittyen. Lapselle vastataan yksinkertaisesti ja kehitystasoon sopivilla vastauksilla. Vuorovaikutuksellisen keskustelun kautta lapsi oppii eroja tyttöjen ja poikien sekä naisten ja miesten välillä. Vaikka sukupuolten välillä on eroja, molemmat sukupuolet ovat yhtä hyviä. Tämän seksuaalikasvatuksen aikana onkin hyvä ottaa puheeksi tasa-arvo ja ihmisten samanarvoisuus, mikäli lapsi esimerkiksi luokittelee kavereita hyviin ja ei-niin-hyviin kavereihin. (Väestöliitto f 2019.)

Kokonaisvaltaisen seksuaalikasvatuksen toinen vaihe käsittelee läheisyyttä ja itsetuntoa. Tämän vaiheen aikana lapsen seksuaalisuus ilmenee idearikkautena, innoksena ja mielihyvän hakuna. Lapsi on edelleen kiinnostunut kehon toiminnoista, ja oppiessaan niistä, hän oppii samalla myös itsestään. Tämän vaiheen aikana lapsi saattaa unnuttaa, eli hinkata tai keinuttaa omia sukupuolielimiään jotain esinettä tai asiaa vasten tuottamaan mielihyvää. Tämän vaiheen aikana lapsi voi kysyä tai hänelle voi ikätason mukaisesti kertoa unnutuksen lisäksi esimerkiksi hellittelystä,

pussailusta ja halailusta sekä yksityisyydestä ja rajoista – jokaisella on omat rajat ja niitä tulee kunnioittaa. (Väestöliitto g 2019.)

Kolmannen vaiheen eli tunteisiin liittyvän vaiheen aikana lapsi oppii omien ihmissuhteidensa kautta erilaisista tunteista ja oppii nimeämään ne. Lapsi kokee kiukkua, pettymystä, vihaa, mustasukkaisuutta, surua, iloa ja riemua. Lapsen tulee saada tuntea erilaisia tunteita ja lapsen tulee oppia, että kaikki tunteet ovat sallittuja. Lisäksi tunteiden sanoittaminen ja nimeäminen on tärkeää. On myös tärkeää, että lapsi oppii tunteen olevan kuitenkin vain pelkkä tunne, joka menee ohi. Tunteiden lisäksi tässä vaiheessa saattaa tulla kysymyksiä ystävydestä, rakkaudesta, ihastumisesta ja tykkäämisestä sekä samaa sukupuolta olevien välisestä ihastumisesta tai rakkaudesta. (Väestöliitto h 2019.)

Neljännän vaiheen aikana lapsi ymmärtää mitä tarkoittavat sanat perhe, rakkaus, koti, päiväkotit, ystävät, sukulaiset, naapurit ja kaverit. Hän oppii, ettei ole yhtään samanlaisia perheitä kuin hänen oma perheensä. Olisi suotavaa, jos lapsi oppisi varhaisessa vaiheessa hyvin erilaisista perheistä, esimerkiksi yksinhuoltajaperheistä, monikulttuurisista perheistä tai sateenkaariperheistä. Tässä vaiheessa lapsella tulee myös vahvasti leikissä esiin koti- ja roolileikit. Myös myönteinen, kunnioittava ja hyväksyvä suhtautuminen monenlaisiin elämäntyyliin on tyypillistä tässä kokonaisvaltaisen seksuaalikasvatuksen vaiheessa. (Väestöliitto i 2019).

Viidennessä, eli hyvinvoinnin ja terveyden vaiheessa lapsena opitaan erilaisia hyvinvointiin ja seksuaaliterveyteen liittyviä asioita. Tämä jo pienenä lapsena opitut seksuaaliterveyteen liittyvät asiat, kokemukset ja asenteet luovat pohjan, joka vaikuttaa nuoruudesta alkaen koko myöhempään elämään. Puheenaiheiksi tämän vaiheen aikana saattavat nousta mm. oma seksuaalisuus ja seksuaalinen hyvinvointi, oman ja toisten kehon arvostus, rajat aikuisten ja lasten välillä. Tämän vaiheen aikana osalla lapsista saattaa esiintyä myös seksuaalista oireilua ja ongelmallista käytöstä, joka ilmenee esimerkiksi yliseksuaalisena käytöksenä (esim. ylituttavallisena pussailuna ja halailuna), sukupuolielinten häiritsevänä näyttelyinä, toisten riisumisena tai pakonomaisena itsetyydytyksenä. Näistäkin asioista on hyvä puhua lapsen

ikätaason mukaisesti. On tärkeää pitää tässäkin suhteessa ilmapiiri avoinna. (Väestöliitto j 2019.)

Lisääntyminen kiinnostaa lapsia usein jossain kehityksen vaiheessa, riippuen paljon siitä, milloin vauvojen syntyminen lapsen omassa elinympäristössä on ajankohdasta. Lapsi kuulee myös puhetta ja sanoja, joten erilaisia kysymyksiä herää varmasti, esimerkiksi miten lapsi saa alkunsa tai miten vauva menee vatsaan. Lisäksi voidaan puhua myös erilaisista tavoista saada lapsia – adoptio, keinoputkihedelmöitys, sukusolujen lahjoitus, mutta myös lapsettomuudesta ja sen muodoista. Tästäkin keskustelussa moninaisuus ja erilaisten valintojen hyväksyminen on tärkeää ottaa huomioon. (Väestöliitto k 2019.)

Normit ja tavat-vaiheessa lapsi oppii, mitä itsensä koskettamisesta ja siitä, että siitä nauttiminen on sallittua. Lapsi oppii samalla yksityisyydestä ja intimitetistä – itseään ei ole soveliaista kosketella joka paikassa. Sosiaalisten sääntöjen lisäksi lapsi oppii ja hänelle opetetaan myös hyviä tapoja ja rajojen kunnioittamista. (Väestöliitto l 2019.)

Kahdeksannen ja viimeisen vaiheen, eli oikeuksien vaiheen aikana lapsi testaa rajojaan. Samalla lapselle tulee selittää asiat lapsentasoisesti – lapsi ei tiedä omista oikeuksistaan, ellei hänelle kerrota niistä. Lapsen tulee oppia toisten rajoista, mutta myös siitä, ettei häntä itseään saa kohdella rumasti. Lisäksi lapsen tulee tietää, että hänellä on oikeus hakea ja saada apua. Muita hyviä ikätasoisesti käsiteltäviä aiheita ovat esimerkiksi hyväksikäyttö ja pakottaminen vääränlaisena käyttäytymisenä. Aikuisten tulee muistaa, että lasten oikeudet ovat aikuisten velvollisuuksia. (Väestöliitto m 2019.)

4.4 WHO:n seksuaalikasvatuksen suositukset

Maailman terveysjärjestö WHO on julkaissut vuonna 2010 teoksen ”Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa – Suuntaviivat poliittisille päättäjille, opetus- ja terveydenhoitoalan viranomaisille ja asiantuntijoille”. Asiakirja on kirjoitettu Euroopan alueella ilmenneen seksuaalikasvatuksen standardeihin liittyvän tarpeen vuoksi. (Terveystieteiden tutkimuskeskus ja Hyvinvoinnin tutkimuskeskus 2010, 3). Standardien tarkoituksena on

kertoa, mitä lasten ja nuorten tulisi tietää ja ymmärtää missäkin ikävaiheessa. Niihin on myös kirjattu, millaisia tilanteita he saattavat kohdata, mitä haasteita heidän tulisi kyetä ratkaisemaan missäkin iässä ja mitä arvoja ja asenteita heille tulisi kehittyä, jotta seksuaalisuuskin voi kehittyä tyydyttävällä, positiivisella ja terveellä tavalla. (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2010, 7). Asiakirjan tarkoituksena on edistää kokonaisvaltaista eli puolueetonta ja tieteellisesti paikkansapitävää seksuaalikasvatusta. Kokonaisvaltaiseen seksuaalikasvatukseen kuuluu myös omien seksuaalitaitojen kehittäminen. Lisäksi se auttaa kehittämään vastuullista ja ennakkoluulotonta suhtautumista ja näin ollen rakentamaan oikeudenmukaisempaa yhteiskuntaa (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2010, 3).

Aiemmin seksuaalikasvatuksessa on keskitytty lähinnä seksuaalisuuden riskeihin, kuten sukupuolitauteihin ja ei-toivottuihin raskauksiin. Kokonaisvaltaisessa seksuaalikasvatuksessa lapsia ja nuoria autetaan kehittämään niitä keskeisiä taitoja, joiden avulla he voivat päättää itse seksuaalisuudestaan ja suhteistaan eri kehitysvaiheissa. Nämä taidot auttavat lapsia ja nuoria myös suojautumaan erilaisilta mahdollisilta riskeiltä. (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2010, 3).

Seksuaalikasvatuksen standardit on jaettu viiteen kehitysvaiheeseen: 0–3-vuotiaiden *löytäminen ja tutkiminen* -vaiheeseen, 4–6-vuotiaiden *sääntöjen oppiminen, leikkiminen ja ystävyyssuhteiden muodostaminen* -vaiheeseen, 7–9-vuotiaiden *häpeä ja ensirakkaus* -vaiheeseen, 10–15-vuotiaiden *varhaispuberteetti ja puberteetti* -vaiheeseen sekä 15–18-vuotiaiden *aikuisuuden kynnyksellä* -vaiheeseen. (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2010, 24–27).

4.4.1 Lapsen seksuaalisen kehityksen kehitysvaiheet ja WHO:n seksuaalikasvatustaulukko

Ihminen on seksuaalinen heti syntymänsä jälkeen. Vauvat tutkivat ympäristöään aktiivisesti mm. imemällä leluja, tarkkailemalla asioita sekä kuuntelemalla ympäristöään. Vauvaa on tärkeää hyväillä ja silitellä, sillä se luo pohjan terveelle sosiaaliselle ja emotionaalille kehitykselle. (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2010, 25).

2–3-vuotiaina lapset tulevat tietoiseksi itsestään ja kehostaan. Lapsille kehittyy tuossa iässä myös identiteetti, eli he ymmärtävät näyttävänsä erilaisilta kuin muut lapset ja aikuiset, sekä sukupuoli-identiteetti, eli lapsi oppii olevansa tyttö tai poika. He ovat hyvin kiinnostuneita omasta ja muiden kehosta sekä mielellään esittelevät kehonosiaan ja sukuelimiään muille ihmisille. Taaperoikäisenä lapsi myös oppii sosiaalisia normeja, eli mitä saa ja mitä ei saa tehdä. (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2010, 25.)

4–6-vuotiaina lapset ovat yleensä tekemisissä suurten ihmisryhmien kanssa, esimerkiksi päiväkodissa tai eskarissa. Samalla he oppivat, miten heidän tulisi käyttäytyä. Lapset ystäväystyvät myös muiden lasten kanssa ja yhdistävät usein toisesta pitämisen ”rakastamiseen”. He saattavat olla ”rakastuneita” vanhempiansa, opettajiinsa tai pehmoleluihinsa, sillä heille rakastaminen on vain tapa kertoa pitävänsä jostakin. Omaan ja toisten kehoihin tutustutaan leikkien avulla – kotileikki (”sinä olet äiti ja minä olen isä”) sekä lääkäroleikit ovat hyviä esimerkkejä. (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2010, 25.)

Nämä kehitysvaiheet liittyvät tiiviisti WHO:n Seksuaalikasvatuksen standardiasiakirjassa esiteltyyn seksuaalikasvatustaulukkoon, jossa kerrotaan mitä maailman terveysjärjestön mukaan lapsille tulisi missäkin iässä opettaa. Taulukko (Liite 2) on jäsennetty ikäryhmäkohtaisesti (0–4-vuotiaat, 4–6-vuotiaat, 6–9-vuotiaat, 9–12-vuotiaat, 12–15-vuotiaat sekä yli 15-vuotiaat) ja se eroaa jäsentelyltään seksuaalisen kehityksen kehitysvaiheiden jäsentelystä. Seksuaalikasvatustaulukossa on kolme pääteemaa: tiedot, taidot ja asenteet. Tiedoilla tarkoitetaan seksuaalikasvatukseen liittyviä faktatietoja, jotka esitetään tasapainoisella ja ikään sopivalla tavalla. Tieto voi liittyä esimerkiksi ihmiskehon kehitykseen, lisääntymiseen tai hyväksikäytön ehkäisemiseen. Tiedon jakaminen ei saa kuitenkaan koskaan olla pelottelua. Taidoilla tarkoitetaan kykyä ilmentää käyttäytymistä tiettyyn aiheeseen liittyen. Seksuaalikasvatuksessa tällaisia taitoja ovat esimerkiksi omien tunteiden ilmaisu, ei-toivottujen tunteiden käsittely sekä taidot, joita tarvitaan pyytääkseen apua ongelmatilanteissa. Asenteiden ajatellaan olevan eri aiheisiin liittyviä sisäistettyjä mielipiteitä ja arvoja, jotka ohjaavat käyttäytymistä. Esimerkkiä näyttämällä

vanhemmat voivat ohjata lapsia kunnioittamaan erilaisuutta. On tärkeää, että seksuaalisuuteen kehitetään myönteinen suhtautumistapa. (Terveys ja hyvinvoinnin laitos 2010, 33–34.)

5 SEKSUAALIKASVATUKSEN HISTORIA

Sigmund Freud käsittelee lasten seksuaalisuutta teoksessa *Seksuaaliteoria* (1971, 106) toteamalla, että lasten sukupuolielämä ns. puhkeaa kukkaan ensimmäisen keran kolmannen ja viidennen ikävuoden välillä. Hän yhdistää lasten seksuaalisuuden tietämisen tarpeeseen, sillä usein lasten kysymykset kohdistuvat juurikin sukupuolisiin kysymyksiin. Freud myös epäilee, että lasten tietämisen tarve saattaa osittain juuri jopa johtua näistä sukupuolielämää koskevista kysymyksistä.

Freud (1971, 109, 155) jäsentelee lapsen seksuaalisuuden ilmentymät esigenitaaliin alueisiin: oraallinen, anaalinen, fallinen vaihe. Näistä vaiheista suurimmassa roolissa 3–5-vuotiaiden lasten elämässä on fallinen vaihe, johon liittyy myös vahvasti oidipuskompleksi. Normaalin oidipuskompleksin Freud selittää ilmentyvän hellänä kiintymyssuhteena vastakkaista sukupuolta olevaan vanhempaan ja vihamielissävytteisinä tunteina samaa sukupuolta olevaan.

Suomessa seksuaalikasvatus on kuitenkin vielä varsin tuore käsite. Vielä 1980-luvulla seksuaalikasvatuksesta käytettiin yleisesti termiä ”ihmissuhde- ja sukupuoli-kasvatus”. 1990-luvulla termi seksuaalikasvatus vakiintui vähitellen myös kansan käyttöön. (Kontula & Meriläinen 2007, 9.)

6 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Opinnäytetyön tarkoituksena oli tarkastella, kuinka lapsen seksuaalisuutta käsitellään varhaiskasvatuksessa, ja millaisia yhteisiä toimintatapoja Vaasan kaupungin päiväkodeilla on koskien lasten seksuaalikasvatusta. Kyselyn avulla kartoitettiin, millaisia tarpeita varhaiskasvatuksessa on seksuaalikasvatukselle ja miten sitä toteutetaan käytännössä. Kyselyn vastausten pohjalta tuotettiin opas, jota koko työyhteisö voi käyttää apuna yhteisten toimintamallien luomiseen 3–5-vuotiaiden lasten seksuaalikasvatuksessa.

Tutkimuksen kysymykset muotoutuivat käsittelemään seksuaalikasvatusta mahdollisimman arkilähtöisestä näkökulmasta. Vastauksista toivottiin ilmenevän erilaisia käytännön tilanteita, joissa varhaiskasvatuksen henkilökunta on käyttänyt seksuaalikasvatusta. Toivoimme saavamme myös esimerkkejä jo valmiista yhteisistä työtavoista, joita henkilökunnalla olisi liittyen seksuaalikasvatukseen.

6.1 Aikaisemmat tutkimukset aiheesta

Lasten seksuaalisuutta käsittelevien tutkimusten mukaan, lapsen seksuaaliseen käyttäytymiseen vaikuttavat monet eri tekijät, mm. stressi, perheväkivalta ja kulttuuritekijät. Avoimemmin seksuaalisuuteen suhtautuvat vanhemmat ja päiväkotihenkilökunta havaitsevat helpommin lapsissa seksuaalista käyttäytymistä kuin kielteisesti asiaan suhtautuva. (Korkman 2013.)

Esimerkkinä siitä, miten lasten seksuaalisuus näkyy varhaiskasvatuksen arjessa, löytyy Suomessa järjestetystä päiväkotitutkimuksesta, jonka mukaan päiväkotiarjessa esiintyy noin 44%:llä lapsista ”lääkärileikkejä”, joihin kuuluu sukupuolielinten näyttäminen. Noin 41% lapsista on kiinnostunut vastakkaisen sukupuolen fyysisistä eroista. (Sandnabba, Santtila, Wannäs & Krook 2003, 585.) Myös lasten masturbaatio ja itsensä koskettelu ovat varsin yleisiä, ja sitä esiintyy arvoilta noin joka viidennellä lapsella (Korkman 2013).

6.2 Aineistonkeruu

Käytimme tutkimuksen materiaalin keräämisessä sähköistä kyselylomaketta, joka sisälsi neljä kvalitatiivista kysymystä koskien seksuaalikasvatusta. Kvalitatiivisten eli laadullisten kysymysten avulla pyrimme saamaan vastauksia, jotka helpottaisivat oppaan laatimista.

Linkki e-kyselyyn lähetettiin vaasalaisten suomenkielisten päiväkotien johtajille sähköpostilla. Sähköpostissa toivottiin johtajien välittävän e-kyselyn linkin eteenpäin oman yksikkönsä/yksikköjensä työntekijöille. Vastaukset annettiin kyselylomakkeella nimettömänä. Vastausaikaa oli kaksi viikkoa ja kyselystä muistutettiin sähköpostilla vastausajan puolesta välissä. Kyselyyn vastasi yhteensä yhdeksän varhaiskasvatuksen ammattilaista.

6.3 Kyselyn eettisyys ja luotettavuus

Opinnäytetyö on toteutettu tutkimusetiikan mukaisesti ja tieteellistä käytäntöä noudattaen. Tutkimuslupa haettiin Vaasan kaupungilta ennen kyselyn aloittamista. Kyselyyn vastaaminen oli vapaaehtoista ja anonyymiä. Johtajille lähetetyn sähköpostin saatteeksi liitettiin myös tutkimussuunnitelma, joka kertoi tarkemmin kyselyn tarkoituksen. Kyselystä saatuja vastauksia on opinnäytetyössä käsitelty huolellisesti, rehellisesti ja niitä muuttamatta. Kyselyn luotettavuutta vähentävät vastaajien pieni lukumäärä (9), sekä yksilölliset vastaukset.

Oppaassa käytetyt tekstit on koottu kyselystä saaduista vastauksista ja tässä opinnäytetyössä käytetystä lähdemateriaalista. Kuvat opasta varten ovat haettu internetistä vapaaseen käyttöön jaetuista kuvapalveluista.

Kvalitatiivisessa tutkimuksessa on tärkeää ottaa huomioon vastausten validiteetti, eli se onko tutkimus pätevä, eli onko se tehty perusteellisesti ja onko annettuja vastauksia tulkittu oikein. Tutkimuksella voidaan kuitenkin aina vain alustaa tutkittavaa asiaa, eikä se ole koskaan kaiken kattava. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.) Nämä asiat on otettu huomioon tutkimusta tehdessä, ja ne on hyvä ottaa huomioon myös tutkimusta lukiessa.

7 KYSELYN TULOKSET

Kyselyyn saatiin yhteensä yhdeksän vastausta. Vastauksia tarkasteltiin kysymyskohtaisesti, luokitellen vastaukset erilaisten otsikoiden alle. Yksittäiset vastaukset saattoivat olla myös kattavia ja vastasivat kysymykseen monella eri tavalla, joten vastauksia käsittelevissä kuvioissa vastauksia on enemmän kuin yhdeksän.

Vastausten luokittelu, eli teemoittelu on luonteva etenemistapa kvalitatiivisessa tutkimuksessa. Kun aineistoa teemoitellaan, kootaan erilaisten otsikoiden alle vastauksia, joilla koetaan olevan yhteinen tekijä. Tutkimusraportissa esitellään yleensä myös teemojen lisäksi näytteitä vastauksista, eli lyhyitä sitaatteja. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka b 2006.)

Kyselyn ensimmäinen kysymys oli: Mitä mielestäsi on lapsen seksuaalikasvatus varhaiskasvatuksessa? Kysymykseen saadut vastaukset jaettiin kahteen kategoriaan: lasten toiminta ja aikuisten toiminta. Vastausten perusteella seksuaalikasvatuksen koettiin olevan enemmän aikuisten toimintaa kuin lasten. (ks. Kuvio 1)

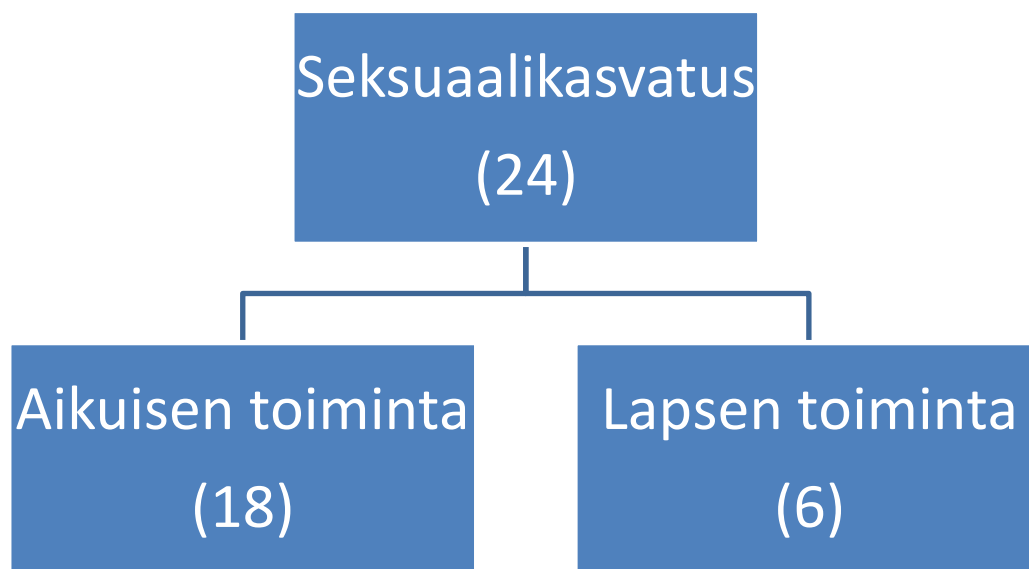
Lasten toimintaa koskevat vastaukset käsitelivät erilaisia oppimisalueita, turvataitoja ja itsetunnon luomista. Vastaukset oli muotoiltu koskemaan nimenomaan sitä, mitä lapsi oppii. Tällaisia vastauksia oli mm.:

”Opitaan tunnistamaan ja nimeämään kehon osat. Opitaan, mitkä osat ja toiminnot ovat yksityisiä ja vain itselle kuuluvia.”

”Oman kehon hallinta sekä muiden huomioonottaminen.”

Aikuisten toimintaakin koskevat vastaukset käsitelivät paljon erilaisia oppimisalueita, mutta nämä vastaukset oli muotoiltu koskemaan juuri kasvattajan näkökulmaa asiasta. Millaisin eri tavoin seksuaalikasvatusta opetetaan lapsille, miten se näkyy ammattilaisen näkökulmasta arjessa, ja millaisia materiaaleja opetuksessa voidaan käyttää. Näissä vastauksissa käsiteltiin asiaa opetettavana asiana, tai kuten seuraavassa, kerrottavana asiana:

”Kerrotaan kasvamisesta lapsesta aikuiseksi (lasten ikä huomioon). Kerrotaan erilaisista perheistä. Sopivia kirjoja voi käyttää materiaalina. Koetaan vastata lasten vaikeisiin (meitä aikuisia ehkä nolostuttaviin) kysymyksiin asianmukaisesti, lapsen ikä huomioon ottaen.”

Kuvio 1. Mitä mielestäsi on lapsen seksuaalikasvatus varhaiskasvatuksessa?

Toinen kysymys jaettiin kolmeen eri osa-alueeseen. Millaisin eri tavoin lapsen seksuaalisuus ilmenee varhaiskasvatuksen arjessa lasten puheissa, toiminnassa ja käyttäytymisessä. Suurin määrä erilaisia vastauksia saatiin lasten puheita käsittelevään osaan. (ks. Kuvio 2)

Lasten puheita koskevissa vastauksissa käsiteltiin muun muassa sukupuolten eroja, kehonosia ja ihastumisen tunteita. Monessa vastauksessa nousi esiin sukupuolielämästä keskustelu ja kyseleminen sekä muut erot sukupuolien välillä. Myös lasten avoimuus siitä, kenestä tykkää mainittiin useassa vastauksessa.

” Kirjoista katsellaan kuvia ihmisten ruumiinosista. Naimisiinmenon suunnittelua leikeissä ja leikisti. Kenestä ”tykkää””

”Puhutaan tytöistä ja pojista, ja heidän eroavaisuuksistaan. Lapset keskustelevat pimpistä, pippelistä ja vessatoiminnoista.”

Seksuaalisuus tuli lasten toiminnassa esiin vastausten mukaan esimerkiksi omien sukupuolielinten näyttämisenä ja pussailuna.

” Esim. pussailuleikit tai hippaleikit (tytöt vastaan pojat) ”

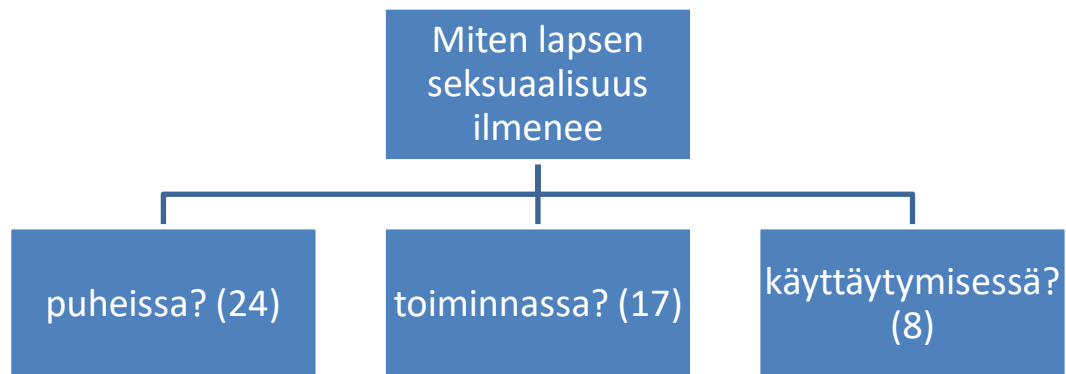
” Joskus joku voi näyttää sukukalleuksiaan salaa kaverille.”

Toimintaa koskevissa vastauksissa käsiteltiin myös stereotyyppistä ajattelua, mikä ilmenee jo lapsilla. Esimerkiksi arjen tilanteesta vastauksissa annettiin autoleikki, joka on edelleen poikien suuressa suosiossa, sillä välin, kun tytöt leikkivät nukeilla tai kotileikissä. Vastausten mukaan tämä on kuitenkin hieman jo väistyvä ajattelu-tapa ja lapset saattavat sopivien kaverien seurassa päätyä leikkimään myös sitä ns. vastakkaisen sukupuolen leikkiä.

Vastaukset lasten seksuaalisen toiminnan ja käyttäytymisen välillä olivat hyvin samankaltaisia. Käyttäytymiskategorian vastaukset olivat kuitenkin konkreettisempia esimerkkejä varhaiskasvatuksen arjen tilanteista. Yksi vastaajista viittasi suoraan edelliseen vastaukseensa ja toinen ei ilmaissut mitään käyttäytymiseen liittyviä tilanteita. Näin kolmannen osion vastaukset jäivät vähäisiksi. (ks. Kuvio 2) Esi-merkki käyttäytymiseen liittyvästä vastauksesta:

” Lapsi hakee hyväksyntää omaa kehoaan kohtaan. Hakee syliä, silitystä ja halausta ja muutenkin turvallista kosketusta.”

Useammassa vastauksessa seksuaalisena käyttäytymisenä tuotiin esiin kikattelu ”vessajutuille” ja itsensä hyväksyntä. Vastauksissa pohdittiin myös sukupuolirooleja käytöksen perusteella, ja sitä sallitaanko pojilta aggressiivisempaa käytöstä kuin tytöiltä.

Kuvio 2. Millaisin eri tavoin lapsen seksuaalisuus ilmenee varhaiskasvatuksen arjessa?

Kolmas kysymys käsitteli sitä, millaisia seksuaalikasvatukseen liittyviä aiheita koetaan tärkeäksi käsitellä lasten kanssa ja millaisia huoltajien kanssa. (ks. Kuvio 3)

Vastauksissa koettiin tärkeäksi käsitellä lasten kanssa erilaisten asioiden kunnioittamista ja tämä nousikin ehdottomasti suosituimmaksi vastaukseksi. Varsinkin oman ja toisten henkilökohtaisen tilan kunnioitus koettiin tärkeäksi.

” Oman henkilökohtaisen tilan kunnioittaminen. ”

” Asioista puhutaan kauniisti ja molempia sukupuolia kunnioittaen. ”

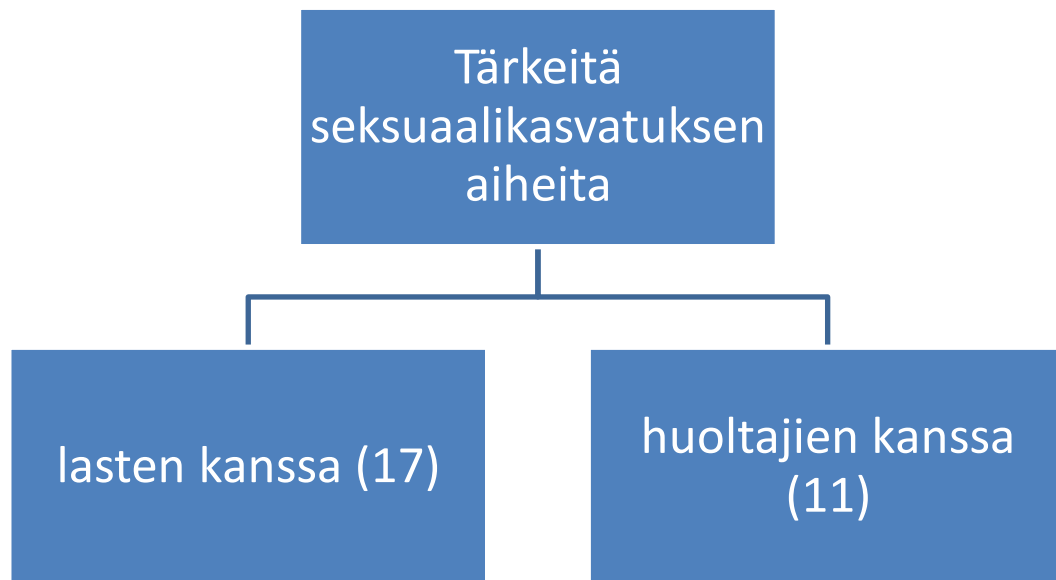
” – – oman itsensä kunnioittaminen ”

” Toisen ja oman yksityisyyden/koskemattomuuden kunnioittaminen ”

Huoltajien kanssa koettiin tärkeäksi käsitellä samoja asioita kuin lastenkin kanssa, mutta sen lisäksi lapsen seksuaalista käyttäytymistä varsinkin, jos se korostuu arjessa. Lasten seksuaalisuudesta ja seksuaalikasvatuksesta keskusteleminen huoltajien kanssa ei kuitenkaan koettu olevan erityisen tärkeää. Suurimmassa osassa vastauksia asia otettaisiin puheeksi vasta, jos siitä nousee huoli.

” Jos lapsella ilmenee sellaista seksuaalista käyttäytymistä, joka ei ole ikätasoista.”

” ottaa puheeksi, jos asia lapsella ylikorostuu "pippeli-jutut"”

Kuvio 3. Millaisia seksuaalikasvatukseen liittyviä aiheita koet tärkeäksi käsitellä lasten kanssa?

Kyselyn viimeinen kysymys käsitteli, millaisia yhteisiä toimintatapoja työyhteisöllä on koskien seksuaalikasvatusta. Suurin osa vastaajista kertoi, ettei yhteisiä toimintatapoja ole. (ks. Kuvio 4)

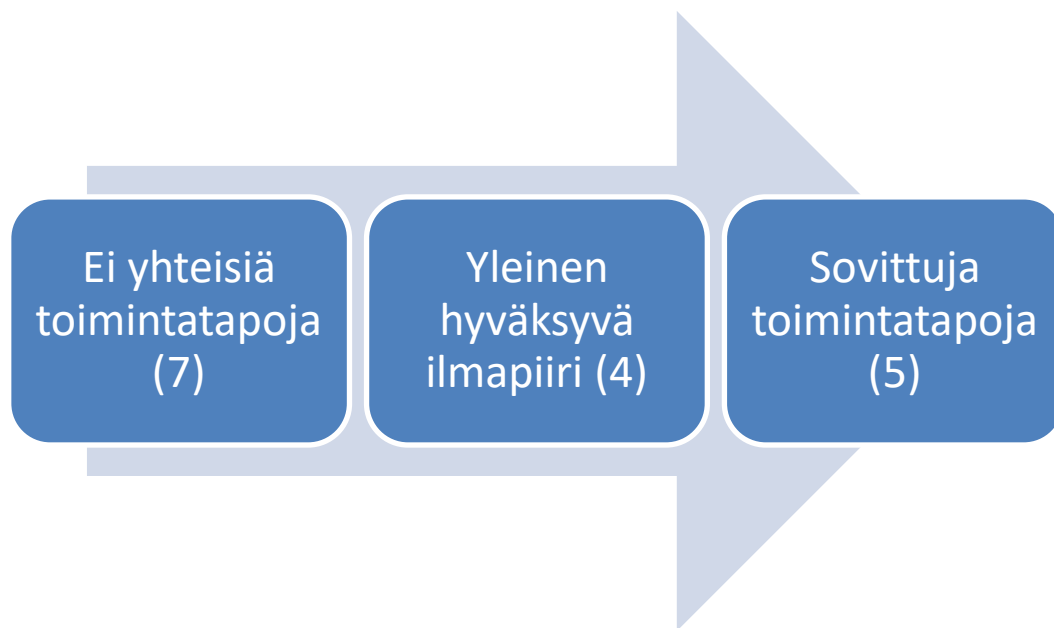
”asiaa on ihmeen vähän käsitelty eikä minua vastaan ole tullut mitään yhteisesti sovittuja käytänteitä”

Muutamassa tällaisessa vastauksessa kuitenkin kerrottiin työyhteisössä olevan asiaa kohtaan avoin ilmapiiri, ja että asioista keskusteltaisiin sitä mukaan, kun niitä ilmenee.

Kahdessa vastauksessa oli mainittu yhteisiä, konkreettisia toimintatapoja, jotka ilmenevät päiväkodin arjessa.

”"Vessavaudit" että lasten on helppo käydä rauhassa vessassa. Toiminnassa oman kehon tutkiminen: montako jalkaa, montako kättä, mitä samaa meissä on. Kehon hallinta esim. jumppatuokioilla.”

”omanarvontunnon vahvistaminen, huomioiminen, puuttuminen "ongelmatilanteissa", turvallinen kasvuympäristö/aikuiset”

Kuvio 4. Millaisia yhteisiä toimintatapoja työyhteisössäsi on koskien seksuaalikasvatusta?

8 POHDINTA

Valitsimme opinnäytetyön aiheen syksyllä 2018, pitkän pohdinnan jälkeen. Aihealueena varhaiskasvatus oli selvä valinta, mutta mietimme pitkään, mikä olisi ajan-kohtainen ja kiinnostava tutkimuksen kohde. Kun aihevalinta oli syntynyt, aloimme kirjoittaa tutkimussuunnitelmaa ja haimme tutkimusluvan Vaasan kaupungilta.

Opinnäytetyö eteni suunnitellusti, vaikkakin kyselymme päiväkodeille ei tuottanut kovinkaan suurta vastausten määrää. Olimme kuitenkin varautuneet tähän ja työstimme opasta kaikista saaduista vastauksista. Kesällä 2019 saimme tehtyä valmiiksi suuren osan kirjoitustyöstä, jonka viimeistelimme alkusyksystä.

Jos aloittaisimme opinnäytetyöprosessin uudelleen, pohtisimme tarkemmin millä tavoin kysely kannattaisi tehdä. Olisiko sittenkin ollut järkevämpää haastatella vain muutamia työntekijöitä eri päiväkodeista. Uskomme, että sillä olisi ollut vaikutusta vastausten laajuuteen, sillä asioista olisi voinut kysellä lisää haastattelun yhteydessä. Toisaalta e-kyselyn avulla oli mahdollisuus saada kerättyä vastauksia useammalta eri taholta. Tämä on kuitenkin sellainen kysymys, jota pohtisimme uudelleen.

Parityöskentely on kohdallamme sujunut hyvin, ja olemme saaneet hyvin tukea toisiltamme projektin aikana. Työnjako on mennyt kohdallamme melko tasaisesti; olemme jakaneet aiheita, kirjoittaneet aiheista ja sen jälkeen jakaneet uudet aiheet. Parin kanssa työskennellessä on aina ns. tilivelvollinen toiselle, ja se pitää opinnäytetyön kirjoittamisessa hyvin kiinni. Olemmekin edenneet projektissa pienin askelein, mutta tasaisesti koko projektin ajan. Parityöskentely on mahdollistanut myös hyvät keskustelut aiheeseen liittyen ja etenkin e-kyselyn vastauksia pohdimme paljon, sillä osa vastauksista oli annettu monitulkintaisesti. Lisäksi opasta suunnitella ja toteuttaessa pyörittelimme eri ajatuksia ja toimimme hyvin omia näkökulmiamme esiin.

Opinnäytetyön aihe on näkynyt myös työskentelyssämme, niin harjoittelujakson aikana kuin palkkatyössä. Tämän projektin tekemisen myötä seksuaalisuuden ja sek-

suaalikasvatuksen huomioiminen on erilaista kuin ennen, ja yksittäisiä seksuaalikasvatukseen liittyviä hetkiä huomaa varhaiskasvatuksen arjessa helpommin ja useammin kuin ennen projektiin lähtemistä.

Opinnäytetyön tekeminen ja kirjoittaminen oli mielenkiintoinen ja opettavainen projekti. Aihe on ollut hyvä, sillä mielenkiinto opinnäytetyön tekemiseen ja kirjoittamiseen ei ole missään vaiheessa lopahtanut.

8.1 Ajankohtaisuus

”Pimppi ja pippeli ovat hyviä sanoja ja hyviä asioita, eivät mitään vessasanoja” (Bildjuschkin, Helsingin Sanomat 25.1.2019).

Seksuaalikasvatus oli esillä opinnäytetyömme alkuvaiheessa Helsingin sanomissa 25.1.2019 julkaistussa Anna Tommolan artikkelissa *”Fiksu seksuaalikasvatus suojaaa lasta monelta pahalta, mutta yksi virhe voi aiheuttaa harmia – Näin valitset sanasi oikein”*. Artikkelissa on haastateltu terveyden ja hyvinvoinninlaitoksen seksuaalikasvatuksen asiantuntijaa Katariina Bildjuschkinia, joka painottaa seksuaalikasvatuksessa hyvää vuorovaikutusta lasten ja aikuisten välillä. Bildjuschkin kehottaa vanhempia vastaamaan lasten kysymyksiin lempeästi ja asiallisesti, käyttämällä asioista niiden oikeita nimiä. Vastaavasti lapsen kysymysten ja kiinnostuksen torjuminen viestii lapselle, että seksuaalisuus on hankala tai nolo asia. Tätä tulisi välttää.

Turvataidoista on puhuttu Helsingin Sanomien mielipidepalstalla myös maaliskuussa 2019. Raisa Cacciatoren *”Lapsille kannattaa opettaa turvataitoja”* -mielipidekirjoituksessa Cacciatore vetosi vaikuttajiin ja päättäjiin, jotta kuntien varhaiskasvatussuunnitelmiin saataisiin nostettua lasten ikätasoinen seksuaalikasvatus, eli kehotunnekasvatus ja turvataidot esiin. Maaliskuussa 2019 nämä maininnat varhaiskasvatussuunnitelmista puuttuivat ja vain 16 kuntaa oli nostanut asiat omaan kunnalliseen varhaiskasvatussuunnitelmaansa.

Olimme tehneet opinnäytetyötä jo pitkälle, kun kesäkuussa Keskipohjanmaa-lehdessä julkaistiin Outi Suorannan (2019) kirjoittama uutinen *”Nyt nää niinku nukkuis päällekkäin”*, joka kertoo seksuaalikasvatuksesta nyky-yhteiskunnassa ja siitä,

miten huoltajilla olisi loistava mahdollisuus seksuaalikasvatukseen jo leikki-ikäisten lasten parissa. Usein aikuiset kuitenkin hämmentyvät lasten leikeistä, joissa nukket pussailevat, nukkuvat päällekkäin tai saavat vauvoja. Julkaisussa myös muistutetaan, miten seksuaalikasvatukseen kuuluvat myös tunteet ja ihmissuhteet.

Uutiseen (Suoranta 2019) on haastateltu Heidi Simolaa, joka toimii Helsingin ja Espoon tyttöjen taloissa seksuaaliterveystyön vastaavana ohjaajana. Hän uskoo, että seksuaalikasvatus tulee ottamaan suuria harppauksia seuraavan viiden vuoden aikana, sillä viime aikoina on ollut paljon esillä mm. itsemääräämisoikeus ja seksuaali-identiteetti. Toinen haastateltava on Kaisa Merelä, joka pohtii sanaa seksuaalikasvatus, ja sitä miten varsinkin lasten parissa työskentelevät henkilöt saattavat jopa vältellä tätä sanaa. Tällainen sanan luoma pelko kuitenkin vain vahvistaa seksuaalikasvatuksen tabuja.

Kesäkuussa 2019 YLE:n Pikku Kakkosessa otettiin huomioon turvataidot ja toisten kehon kunnioitus. Pikku Kakkosessa näytettiin viisi eri opettavaista ja lasten ikätason mukaista ohjelmaa liittyen mm. kehon osien nimeämiseen, uimapukusään- töön sekä koskettamiseen. Kaikki viisi ohjelmaa ovat katsottavissa YLE Arenassa. Lisäksi Pikku Kakkosen nettisivuilta löytyy turvataitokasvatuksessa hyödynnettävää materiaalia, esimerkiksi tulostettavia paperinukkeja.

YLE julkaisi kesäkuussa 2019 ohjelmien kanssa yhtä aikaa myös artikkelin, jossa turvataitoja ja niiden tarpeellisuutta on avattu enemmän. Artikkelin on tuotettu yhdessä väestöliiton kanssa, ja sen tarkoituksena on jakaa tietoutta kasvattajille. Artikkelissa ohjeistetaan esimerkiksi kasvattajia luomaan lapselle myönteinen, itseään arvostava ja suojaava asenne omaa kehoaan kohtaan. Tällöin lapsen on helpompi tunnistaa mahdolliset oudot tilanteet ja sanoa ei niissä tilanteissa.

8.2 Jatkotutkimuksia aiheesta

Jatkotutkimusten puolesta toivomme, että huomion kiinnittäminen seksuaalikasvatukseen yleistyy päiväkodin arjessa. Tutkimusta voisi tehdä esimerkiksi seksuaalikasvatuksesta huoltajien näkökulmasta ja siitä millaisena he kokevat sen toteutuvan

kotona ja varhaiskasvatuksessa. Tässä tutkimuksessa kävi ilmi, ettei seksuaalikasvatuksesta juurikaan puhuta huoltajien kanssa, joten tässä voisi olla tutkimustilaa.

Toiminnallisena opinnäytetyönä voisi tehdä esimerkiksi teemapäivän turvataidoista ja kehontuntemuksesta, jossa lasten kanssa voisi yhdessä laulujen ja leikkien avulla opetella tärkeitä taitoja ja yhteiskunnan sääntöjä. Teemapäivään voisi ottaa myös mukaan huoltajat, jotta pienten lasten seksuaalikasvatus näkyisi myös heille paremmin.

LÄHTEET

- Bildjuschkin, K. 2015. Seksuaalikasvatuksen tueksi. Viitattu 17.7.2019. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/129742/TY%c3%962016_35_web_korjattu.pdf?sequence=5
- Bildjuschkin K. & Ruuhilahti S. 2012. Mitä ihmettä? Seksuaalikasvatusta 3-9-vuotiaille. Opas ammattilaisille. Viitattu 17.7.2019. <http://www.nektaria.fi/site/wp-content/uploads/downloads/2012/09/Mit%C3%A4-ihmett%C3%A4.pdf>
- Cacciatore, R. 2019. Lapsille kannattaa opettaa turvataitoja. Mieli- ja mielipidekirjoitus. Helsingin Sanomat. Julkaistu 30.3.2019. Nettijulkaisu: <https://www.hs.fi/paivanlehti/30032019/art-2000006052644.html>
- Cacciatore, R. & Korteniemi-Poikela, E. 2019. Rakkaus, ilo, rohkeus. Seksuaalisuuden portaat. Livonia Print. EU.
- Freud, S. 1971. Seksuaaliteoria. K.J. Gummerus Osakeyhtiön kirjapaino. Jyväskylä.
- Helsingin kaupunki 2018. Perheen tuki: seksuaalikasvatus. Viitattu 13.5.2019. <https://www.hel.fi/sote/perheentuki-fi/vanhemmuus-ja-parisuhde/vanhemmuus-ja-arki/seksuaalikasvatus/>
- HUS. 2019. Lapsen seksuaalisuuden kehitys. Viitattu 20.5.2019. https://www.hus.fi/sairaanhoito/lasten-sairaanhoito/lastenpsykiatria/lasten_seks_hyv_kaytto/Tietoa/seksuaalinen_kehitys/Sivut/default.aspx
- Kangaskoski, H. 2016. Seksuaalikasvatusta päivähoitossa. Teoksessa Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä, 197-208. Toim. Ingman-Friberg, S & Cacciatore, R. Tallinna. Printon.
- Kankkunen, H. & Takala, O. 2016. Varhaiskasvatus rinnalla kulkijana. Teoksessa Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä, 186-196. Toim. Ingman-Friberg, S & Cacciatore, R. Tallinna. Printon.
- Kauppinen, P. 2016. Seksuaalikasvatuksen tukeminen neuvolassa. Teoksessa Keho on leikki. Avain luonnollisen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä, 209-215. Toim. Ingman-Friberg, S & Cacciatore, R. Tallinna. Printon.
- Kontula, O. & Meriläinen, H. 2007. Koulun seksuaalikasvatus 2000-luvun Suomessa. Väestöntutkimuslaitos. Katsauksia E 26/2007.
- Korkman, J. 2013. Käypä hoito. Lapsen normaali seksuaalinen kehitys vs. ylisexualisoitunut käytös. Julkaistu 16.4.2013. Viitattu 23.5.2019. <https://www.kaypa-hoito.fi/nix01925>

Korteniemi-Poikela, E. & Cacciatore, R. 2010. Portaita pitkin. Lapsen ja nuoren seksuaalisuuden kehittyminen. WS Bookwell Oy. Juva.

L540/2018. Varhaiskasvatuslaki. Säädös säädöstietopankki Finlexin sivuilla. Viitattu 27.9.2019. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2018/20180540>

L60/1991. YLEISSOPIMUS lasten oikeuksista. Säädös säädöstietopankki Finlexin sivuilla. Viitattu 27.9.2019. https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1991/19910060/19910060_2

Lapsen maailma 2017. Lasten seksuaalikasvatus on tärkeää. Julkaistu 7.8.2017. Viitattu 13.5.2019. <https://lapsenmaailma.fi/teemat/kasvu/lasten-seksuaalikasvatus/>

Mielenterveysseura 2018. Seksuaalisuus on osa ihmisyyttä. Viitattu 24.11.2018. <https://www.mielenterveysseura.fi/fi/mielenterveys/ihmissuhteet/seksuaalisuus-osa-ihmisyytt%C3%A4>

Raisa Cacciatore 2019. Seksuaalikasvatus. Viitattu 13.5.2019. <https://www.raisacacciatore.fi/79>

Raisa Cacciatore 2018. Vanhemmuus. Viitattu 11.12.2018. <https://www.raisacacciatore.fi/8>

Ryttyläinen, K. & Valkama, S. 2010. Seksuaalisuus hoitotyössä. Edita Prima. Helsinki.

Saaranen-Kauppinen, A. & Puusniekka, A a. 2006. Validiteetti. https://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L3_3_1.html

Saaranen-Kauppinen, A. & Puusniekka, A b. 2006. Teemoittelu. Viitattu 26.9.2019. https://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L7_3_4.html

Sandnabba, N.K., Santtila P., Wannäs M. & Krook K. 2003. Age and gender specific sexual behaviors in children. Department of Psychology, Åbo Akademi University, Turku, Finland

Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa. 2010. Maailman terveysjärjestö (WHO), Euroopan aluetoimisto & BZgA. Helsinki. Viitattu 23.5.2019. <http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/80220/039844e2-c540-4e81-834e-6f11e0218246.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Suoranta, O. 2019. ”Nyt nää niinku nukkuis päällekkäin”. Keskipohjanmaa. Julkaistu 17.6.2019.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2019. Seksuaalikasvatus. Viitattu 11.5.2019. https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/tyon_tueksi/seksuaalikasvatus

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 2010. Seksuaalikasvatuksen standardit euroopassa. Suuntaviivat poliittisille päättäjille, opetus- ja terveydenhoitoalan viranomaisille ja asiantuntijoille. Viitattu 11.6.2019. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/80220/039844e2-c540-4e81-834e-6f11e0218246.pdf?sequence=1>

Tommola, A. 2019. Fiksu seksuaalikasvatus suojaa lasta monelta pahalta, mutta yksi virhe voi aiheuttaa harmia – Näin valitset sanasi oikein. Helsingin Sanomat. Julkaistu 25.1.2019.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018. Opetushallitus. Viitattu 17.7.2019. https://www.oph.fi/download/195244_Varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet19.12.2018.pdf

Väestöliitto a 2019. Lapsen seksuaaliset oikeudet. Viitattu 19.5.2019. http://www.vaestoliitto.fi/vanhemmuus/tietoa_vanhemmille/pienten_lasten_vanhemmat/lapsijaseksuaalisuus/kokonaisvaltainen-seksuaalikasva/lapsen-seksuaaliset-oikeudet/

Väestöliitto b 2019. Kokonaisvaltainen seksuaalikasvatus. 8. Oikeudet. Viitattu 29.5.2019. http://www.vaestoliitto.fi/vanhemmuus/tietoa_vanhemmille/pienten_lasten_vanhemmat/lapsijaseksuaalisuus/kokonaisvaltainen-seksuaalikasva/8-oikeudet/

Väestöliitto c 2019. Seksuaalikasvatuksen pääkohdat - Mitä se on? Viitattu 13.5.2019. http://www.vaestoliitto.fi/vanhemmuus/tietoa_vanhemmille/pienten_lasten_vanhemmat/lapsijaseksuaalisuus/seksuaalikasvatuksen-paakohdat/mita-se-on/

Väestöliitto d 2019. Kokonaisvaltainen seksuaalikasvatus. Viitattu 13.5.2019. http://www.vaestoliitto.fi/vanhemmuus/tietoa_vanhemmille/pienten_lasten_vanhemmat/lapsijaseksuaalisuus/kokonaisvaltainen-seksuaalikasva/

Väestöliitto e 2019. WHO:n standardit Euroopassa. Viitattu 13.5.2019. https://www.vaestoliitto.fi/vanhemmuus/tietoa_vanhemmille/pienten_lasten_vanhemmat/lapsijaseksuaalisuus/kokonaisvaltainen-seksuaalikasva/standardit/

Väestöliitto f 2019. Keho ja kehitys. Viitattu 14.5.2019. https://www.vaestoliitto.fi/vanhemmuus/tietoa_vanhemmille/pienten_lasten_vanhemmat/lapsijaseksuaalisuus/kokonaisvaltainen-seksuaalikasva/1-keho-ja-kehitys/

Väestöliitto g 2019. Läheisyys ja itsetunto. Viitattu 14.5.2019. https://www.vaestoliitto.fi/vanhemmuus/tietoa_vanhemmille/pienten_lasten_vanhemmat/lapsijaseksuaalisuus/kokonaisvaltainen-seksuaalikasva/2-laheisyys-ja-itsetunto/

Väestöliitto h 2019. Tunteet. Viitattu 15.5.2019. https://www.vaestoliitto.fi/vanhemmuus/tietoa_vanhemmille/pienten_lasten_vanhemmat/lapsijaseksuaalisuus/kokonaisvaltainen-seksuaalikasva/3-tunteet/

Väestöliitto i 2019. Moninaisuus. Viitattu 15.5.2019. https://www.vaestoliitto.fi/vanhemmuus/tietoa_vanhemmille/pienten_lasten_vanhemmat/lapsijaseksuaalisuus/kokonaisvaltainen-seksuaalikasva/4-moninaisuus/

Väestöliitto j 2019. Hyvinvointi ja terveys. Viitattu 15.5.2019. https://www.vaestoliitto.fi/vanhemmuus/tietoa_vanhemmille/pienten_lasten_vanhemmat/lapsijaseksuaalisuus/kokonaisvaltainen-seksuaalikasva/5-hyvinvointi-ja-terveys/

Väestöliitto k 2019. Lisääntyminen. Viitattu 15.5.2019. https://www.vaestoliitto.fi/vanhemmuus/tietoa_vanhemmille/pienten_lasten_vanhemmat/lapsijaseksuaalisuus/kokonaisvaltainen-seksuaalikasva/6-lisaantyminen/

Väestöliitto l 2019. Normit ja tavat. Viitattu 15.5.2019. https://www.vaestoliitto.fi/vanhemmuus/tietoa_vanhemmille/pienten_lasten_vanhemmat/lapsijaseksuaalisuus/kokonaisvaltainen-seksuaalikasva/7-normit-ja-tavat/

Väestöliitto m 2019. Oikeudet. Viitattu 15.5.2019. https://www.vaestoliitto.fi/vanhemmuus/tietoa_vanhemmille/pienten_lasten_vanhemmat/lapsijaseksuaalisuus/kokonaisvaltainen-seksuaalikasva/8-oikeudet/

Väestöliitto b 2018. Lapsi ja seksuaalisuus. Viitattu 8.11.2018. http://www.vaestoliitto.fi/vanhemmuus/tietoa_vanhemmille/pienten_lasten_vanhemmat/lapsijaseksuaalisuus/

Väestöliitto c 2018. Pusuhippaa, lääkrileikkejä ja haikaravauvoja -tutkimus. Viitattu 22.11.2018. http://www.vaestoliitto.fi/vanhemmuus/tietoa_vanhemmille/pienten_lasten_vanhemmat/lapsijaseksuaalisuus/mihin-sivustomme-perustuu/pusuhippaa-laakarileikkeja-ja-ha/

Väestöliitto d 2018. Ikätasoinen seksuaalikasvatus. Viitattu 8.11.2018. http://www.vaestoliitto.fi/vanhemmuus/tietoa_vanhemmille/pienten_lasten_vanhemmat/lapsijaseksuaalisuus/ikatasoinen-seksuaalikasvatus/

Väestöliitto e 2018. Miten kertoa ikätasoisesti lisääntymisestä ja yhdynnästä? Viitattu 11.12.2018. https://www.vaestoliitto.fi/vanhemmuus/tietoa_vanhemmille/pienten_lasten_vanhemmat/lapsijaseksuaalisuus/usein-kysytyt-kysymykset/miten-kertoa-ikatasoisesti-lisaa/

Yle. 2019. Pikku Kakkosessa annetaan kaikille kehon osille nimi ja opetellaan uimapukusääntö. Viitattu 15.9.2019. <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2019/06/05/pikku-kakkosessa-annetaan-kaikille-kehon-osille-nimi-ja-opetellaan>

3–5-vuotiaiden lasten seksuaalikasvatus varhaiskasvatuksessa Opas varhaiskasvatuksen ammattilaisille

Seksuaalikasvatus

Varhaiskasvatuksessa pohditaan yhdessä lasten kanssa terveyteen ja turvallisuuteen liittyviä asioita. Lasten valmiuksia pitää huolta terveydestään sekä henkilökohtaisesta hygieniastaan tuetaan. Lasten kanssa keskustellaan liikkumisen, levon ja hyvien ihmissuhteiden merkityksestä hyvinvoinnille ja terveydelle. Lasten kanssa opetellaan turvallisuuteen liittyviä asioita päivittäisissä tilanteissa. Näitä voivat olla muun muassa pukeutumis-, ruokailu-, leikki- sekä ulkoilutilanteet. Varhaiskasvatuksessa harjoitellaan lähiliikenteessä liikkumista ja turvalliseen liikkumiseen liittyviä sääntöjä ja tapoja. Tavoitteena on tukea lasten turvallisuuden tunnetta, antaa heille valmiuksia pyytää ja hakea apua sekä toimia turvallisesti erilaisissa tilanteissa ja ympäristöissä. (Vaasan varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2017.)

Seksuaalikasvatus on tärkeä osa lasten jokapäiväistä arkea. Näihin hetkiin kuuluu mm.

- vessahetket
- ihmettely sukupuolten eroista
- perheiden erilaisuus
- oman ja toisen kehon kunnioitus
- ihastumiset
- vauvan syntymän pohtiminen
- unnutus

Miten lasten seksuaalisuus ilmenee arjessa?

Puheissa:

- kehonosien ihmettely
- sukupuolten erojen pohtiminen
- pippeli ja pimppi sekä ns. vessasanat huvittavat
- tykkääminen ja haaveilu naimisiin menosta

Toiminnassa:

- kehonosia esitellään kaverille
- leikitään pusuhippaa ja halaillaan, samalla opetellaan kunnioittamaan toisen henkilökohtaista tilaa
- ns. tyttöjen leikit ja poikien leikit

Käyttäytymisessä:

- ihastuminen
- vessassa kurkistelu ja kikattelu
- myönteisen ja turvallisen kosketuksen hakeminen esim. sylistä ja halauksesta

Mistä kannattaa jutella?

Mitä nuorempana lapsi oppii ymmärtämään elämän moninaisuutta, sitä vähemmän hän hämmentyy elämänsä aikana.

Lasten kanssa:

- itsensä kunnioitus ja omat rajat
 - positiivisen minäkuvan luominen

Onnistumisia on hyvä kehua aina kun mahdollista. Lasten kanssa voi myös pohtia ”missä juuri minä olen hyvä” ja miten sukupuoleen tai etnisyyteen katomatta jokaisella on oikeus omiin mielipiteisiin.

- muiden kunnioitus ja rajat

Lasten kanssa on voi sopia yhteisiä sääntöjä mm. henkilökohtaisestatilasta. Milloin kaveria saa esimerkiksi halata ja tuleeko halaamiseen kysyä lupa kaverilta.

- millaisilla nimillä sukupuolielimiä kutsutaan
- erilaiset perheet, kulttuurit ja ihmiset

Yhdessä voidaan pohtia, ketä perheeseen kuuluu ja kertoa sateenkaariperheistä ja eri kulttuurien eroista.

Huoltajien kanssa:

- lapsen käyttäytyminen ja miten seksuaalikasvatukseen liittyvistä asioista on puhuttu kotona

Kun erilaisia seksuaalikasvatukseen liittyviä asioita ottaa esille, voidaan yhdessä sopia samanlaisia kasvatustapoja. Esimerkiksi pottalla käyminen tulee lapselle helposti rutiiniksi, jos myös kotona vaipanvaihdon yhteydessä kokeillaan tarpeiden tekoa pottaan.

- kulttuurillisista eroista
 - millaisia toiveita huoltajilla on lapsen seksuaalikasvatuksesta; onko kotona tietynlaisia tapoja toimia eri tilanteissa

Myös huoltajat ovat päiväkodin asiakkaita ja luottamus on tärkeää. Tästä syystä seksuaalikasvatus kannattaa ottaa esiin aiheena jo ennen kuin huoli lapsen käyttäytymisestä nousee esiin.

- ohjata kannustavaan ja positiiviseen seksuaalikasvatukseen myös kotona

Seksuaalikasvatuksen kannustava ilmapiiri syntyy usein avoimuudesta ja rohkeudesta ottaa esiin aikuisia nolostuttavia asioita.

- millaiset asiat ovat hyväksytyjä julkisesti ja mitä tehdä omassa rauhassa
 - seksuaalikasvatuksen ei ole tarkoitus nolostuttaa lasta vaan antaa vastauksia ja ohjata elämässä
- kertoa, millaisia asioita lapsi on pohtinut päiväkodissa ja miten niitä on käsitelty

Työyhteisössä on hyvä sopia yhteisiä toimintatapoja, sillä useat eri ohjeet voivat hämmäntää lapsia.

Yhdessä voidaan sopia mm.

- vessavahdeista
- ns. ”vessasanoihin” reagoimisesta
- miten puhua raskaudesta ja lapsen syntymästä
- millaisilla nimillä sukupuolielimiä kutsutaan

Liite 2, Taulukko

0–4	Tiedot Lapselle on kerrottava	Taidot Lapsi on opetettava	Asenteet Lasta on autettava
Ihmiskeho ja ihmisen kehitys	<ul style="list-style-type: none"> ■ kaikista ruumiinosista ja niiden tehtävistä ■ kehojen ja sukupuolten eroista ■ hygieniasta ● <i>itsen ja muiden välisestä erosta</i> 	<ul style="list-style-type: none"> ■ nimeämään ruumiinosat ■ harjoittamaan hygieniää (pesemään kehon joka puolelta) ■ tunnistamaan kehojen erot ■ ilmaisemaan tarpeita ja toiveita 	<ul style="list-style-type: none"> ■ kehittämään myönteinen kehonkuva ja minäkuva: itsetunto ■ kunnioittamaan erilaisuutta ■ arvostamaan omaa kehoaan ● <i>arvostamaan ruumillisen kokemuksen ja läheisen suhteen luomisen kautta syntyvää hyvinvointia, läheisyyden ja luottamuksen tunteita</i> ● <i>kunnioittamaan sukupuolten yhdenvertaisuutta</i>
Hedelmällisyys ja lisääntyminen	<ul style="list-style-type: none"> ■ raskaudesta, syntymästä ja vauvoista ■ ihmisen lisääntymisen perusasioista (mistä vauvat tulevat) ● <i>eri tavoista tulla perheenjäseneksi (esimerkiksi tulemalla adoptoiduksi)</i> ● <i>sillä, että jotkut saavat lapsia ja jotkut eivät</i> 	<ul style="list-style-type: none"> ■ puhumaan näistä asioista niiden oikeilla nimillä 	<ul style="list-style-type: none"> ● <i>hyväksymään eri tavat tulla lapseksi perheeseen</i>
Seksuaalisuus	<ul style="list-style-type: none"> ■ omaa kehoa kosketettaessa syntyvästä nautinnosta ja mielihyvästä, varhaislapsuuden masturbaatiosta ■ oman kehon ja omien sukuelinten tutkimisesta ■ siitä, että nauttiminen fyysisestä läheisyydestä on normaali osa jokaisen elämää ■ hellyydestä ja fyysisestä läheisyydestä rakkauden ja kiintymyksen osoituksena 	<ul style="list-style-type: none"> ■ tiedostamaan sukupuoli-identiteettinsä ■ puhumaan (epä)miellyttäviä ruumiillisista tuntemuksista ■ ilmaisemaan omia tarpeita, toiveita ja rajojaan esimerkiksi "lääkärileikin" yhteydessä 	<ul style="list-style-type: none"> ■ suhtautumaan myönteisesti omaan kehoonsa ja sen kaikkiin toimintoihin = myönteinen kehonkuva ■ kunnioittamaan muita ● <i>suhtautumaan uteliaasti omaan kehoonsa ja muiden kehoihin</i>

■ pääaihe (uusi) □ pääaihe (syventyminen) ● täydentävä aihe (tausi) ○ täydentävä aihe (syventyminen)

0–4	Tiedot Lapselle on kerrottava	Taidot Lapsi on opetettava	Asenteet Lasta on annettava
Tunteet	<ul style="list-style-type: none"> ■ rakkauden eri tyypeistä ■ myönteisistä ja kielteisistä tunteista (“kyllä”- ja “ei”-tunteista) ● <i>tunnetta kuvaavista sanotista</i> ● <i>yksityisyyden tarpeen tunteesta</i> 	<ul style="list-style-type: none"> ■ tuntemaan ja osoittamaan empatiaa ■ sanomaan kyllä/ei ■ ilmaisemaan omia tunteitaan, toiveitaan ja tarpeitaan sekä kertomaan niistä ● <i>ilmaisemaan oman yksityisyyden tarpeen tunnetta</i> 	<ul style="list-style-type: none"> ■ ymmärtämään, että tunteita ilmaistaan monin eri tavoin ■ suhtautumaan myönteisesti omiin sukupuolielimiinsä ja omaan sukupuoleensa (on hienoa olla tyttö tai poika!) ■ ajattelemaan, että hänen kokemansa tunteet ja niiden ilmaiseminen on oikein ● <i>suhtautumaan myönteisesti eri tunteisiin eri tilanteissa</i>
Ihmissuhteet ja elämäntyylit	<ul style="list-style-type: none"> ■ erilaisista ihmissuhteista ■ erilaisista perhesuhteista 	<ul style="list-style-type: none"> ■ puhumaan ihmissuhteistaan ja perheestään 	<ul style="list-style-type: none"> ■ saavuttamaan läheisyyden ja luottamuksen tunne, joka perustuu kokemukseen läheisen suhteen luomisesta ■ suhtautumaan myönteisesti eri elämäntyyleihin ■ tiedostamaan, että suhteita on monenlaisia
Seksuaalisuus, terveys ja hyvinvointi	<ul style="list-style-type: none"> ■ hyvistä ja huonoista ruumiillisista kokemuksista / mikä tuntuu hyvältä? (oman kehon kuunteleminen) ■ siitä, että jos kokemus/tunne ei ole hyvä, siihen ei tarvitse aina suostua 	<ul style="list-style-type: none"> ■ luottamaan vaistoihinsa ■ noudattamaan kolmivaiheista menetelmää (sano ei, lähde pois, puhu jollekulle, johon luotat) ■ hankkimaan hyvinvoinnin tunteita 	<ul style="list-style-type: none"> ■ arvostamaan omaa kehoaan ■ tiedostamaan, että on sallittua pyytää apua
Seksuaalisuus ja oikeudet	<ul style="list-style-type: none"> ■ oikeudesta saada turvaa ja suojelua ■ siitä, että aikuisilla on velvollisuus huolehtia lasten turvallisuudesta ■ oikeudesta esittää kysymyksiä seksuaalisuudesta ■ oikeudesta tutkiskella sukupuoli-identiteettiä ● <i>oikeudesta tutustua alastomuuteen ja omaan kehoon, oikeudesta olla utelias</i> 	<ul style="list-style-type: none"> ■ sanomaan “kyllä” ja “ei” ■ kehittämään viestintätaitojaan ■ ilmaisemaan tarpeita ja toiveita ● <i>erottamaan “hyvät” ja “pahat” salaisuudet toisistaan</i> 	<ul style="list-style-type: none"> ■ tiedostamaan omat oikeutensa, mikä johtaa itseluottamukseen ■ omaksumaan asenne “Minun kehoni kuuluu minulle” ■ tuntemaan, että hän voi tehdä omat päätöksensä

■ pääaihe (uusi) □ pääaihe (syventyminen) ● täydentävä aihe (uusi) ○ täydentävä aihe (syventyminen)

0–4	Tiedot Lapselle on kerrottava	Taidot Lapsi on opetettava	Asenteet Lasta on autettava
Seksuaalisuutta määrittävät sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät (arvot/normit)	<ul style="list-style-type: none"> ■ sosiaalisista säännöistä ja kulttuurisista normeista/arvoista ■ sukupuolirooleista ■ eri ihmisten kanssa noudatettavasta sosiaalisesta etäisyydestä ● <i>sen vaikutuksesta seksuaalisuuteen ja ikäryhmälle sopivasta käyttäytymisestä</i> ● <i>alastomuulta koskevista normeista</i> 	<ul style="list-style-type: none"> ■ erottamaan yksityisen ja julkisen käyttäytymisen toisistaan ■ noudattamaan sosiaalisia sääntöjä ja kulttuurinormeja ■ käyttäytymään tilanteen mukaan sopivalla tavalla ● <i>tietämään, mihin saa koskettaa</i> 	<ul style="list-style-type: none"> ■ kunnioittamaan omaa kehoaan ja muiden kehoja ■ hyväksymään yksityisyyttä ja intimitteettiä koskevat sosiaaliset säännöt ■ kunnioittamaan sitä, että muut sanovat "kyllä" tai "ei"

■ pääaihe (uusi) □ pääaihe (syventyminen) ● täydentävä aihe (uusi) ○ täydentävä aihe (syventyminen)

4–6	Tiedot Lapselle on kerrottava	Taidot Lapsi on opetettava	Asenteet Lasta on autettava
Ihmiskeho ja ihmisen kehitys	☐ kaikista ruumiinosista ja niiden tehtävistä ☐ kehojen ja sukupuolten eroista ☐ hygieniasta <ul style="list-style-type: none"> ● <i>eri ikäisten ihmisten kehojen ja kehityksen eroista</i> 	☐ nimeämään ruumiinosat ☐ harjoittamaan hygieniää (pesemään kehon joka puolelta) ☐ tunnistamaan kehojen erot ☐ ilmaisemaan tarpeita ja toiveita <ul style="list-style-type: none"> ● <i>tunnistamaan oma yksityksyyden tarpeensa ja muiden yksityksyyden tarve</i> 	<ul style="list-style-type: none"> ■ kehittämään myönteinen sukupuoli-identiteetti ☐ kehittämään myönteinen kehonkuva ja minäkuva: itsentunto ☐ kunnioittamaan erilaisuutta ☐ kunnioittamaan sukupuolten yhdenvertaisuutta
Hedelmällisyys ja lisääntyminen	<ul style="list-style-type: none"> ■ lisääntymiseen liittyvistä myyteistä (esimerkiksi joissakin maissa lapsille sanotaan haikaroiden tuovan vauvoja) ☐ elämästä: raskaudesta, syntymästä ja vauvosta; elämän päättymisestä ☐ ihmisen lisääntymiseen liittyvistä perusasioista 	☐ puhumaan näistä asioista niiden oikeilla nimillä	<ul style="list-style-type: none"> ● <i>kunnioittamaan erilaisuutta: jollakulla on lapsia ja toisilla ei</i>
Seksuaalisuus	☐ omaa kehoa koskettaessa syntyvästä nautinnosta ja mielihyvästä, varhaislapsuuden masturbaatiosta ☐ oman kehon ja omien sukuelinten tutkimisesta <ul style="list-style-type: none"> ● <i>seksuaalisuuden merkityksestä ja sen ilmaisemisesta (esimerkiksi rakkauten tunteiden ilmaisemisesta)</i> ● <i>astanmukaisesta seksuaalisesta kielenkäytöstä</i> ● <i>seksuaalisista tunteista (läheisyydestä, nautinnosta, kiihottamisesta) osana ihmisen eri tunteita (näiden pitää olla myönteisiä tunteita, eikä niihin saa liittyä pakottamista tai saluttamista)</i> 	<ul style="list-style-type: none"> ■ puhumaan seksuaalisista asioista (viestintätaidot) ■ lujittamaan sukupuoli-identiteettinsä ● <i>käyttämään seksuaalista kieltä tavalla, joka ei ole loukkaava</i> 	☐ kehittämään myönteinen kehonkuva ☐ kunnioittamaan muita
Tunteet	<ul style="list-style-type: none"> ■ kateudesta, vihasta, aggressiosta, pettymyksestä ■ ystävyydestä ja rakkautesta saman sukupuolen edustajia kohtaan ● <i>ystävyyden ja rakkauten välisestä erosta</i> ● <i>salaisista rakkauksista, ensirakkautesta (ihastumisesta ja yksipuolisesta rakkautesta)</i> 	<ul style="list-style-type: none"> ■ käsittelemään pettymyksiä ☐ ilmaisemaan omia tunteitaan, toiveitaan ja tarpeitaan sekä kertomaan niistä ● <i>käsittelemään omaa yksityksyyden tarvettaan ja muiden yksityksyyden tarvetta</i> ○ <i>nimeämään omat tunteensa astanmukaisesti</i> 	<ul style="list-style-type: none"> ■ hyväksymään, että rakkauten tunteet ovat luonnollisia (osana kaikkia tunteita) ☐ ajattelemaan, että hänen oma tunnekokemuksensa ja tunteen ilmaiseminen on oikein ja tärkeää (omien tunteiden arvostaminen)

■ pääaihe (uusi) □ pääaihe (syventyminen) ● täydentävä aihe (uusi) ○ täydentävä aihe (syventyminen)

4–6	Tiedot Lapselle on kerrottava	Taidot Lapsi on opetettava	Asenteet Lasta on autettava
Ihmisuhteet ja elämäntyyli	<ul style="list-style-type: none"> ■ ystävyystieteistä ■ saman sukupuolen edustajien suhteista ☐ erilaisista ihmisuhteista (perhesuhteista) ● <i>perheen eri käsitteistä</i> 	<ul style="list-style-type: none"> ■ toimimaan toisten lasten, perheenjäsenten ja ystävien kanssa sopivalla tavalla ■ elämään jäsenenä perheessä, jossa perhesuhteet perustuvat vastavuoroiseen kunnioitukseen ■ luomaan ja ylläpitämään ihmisuhteita 	<ul style="list-style-type: none"> ■ hyväksymään erilaisuutta ☐ kunnioittamaan erilaisia elämäntyyliä
Seksuaalisuus, terveys ja hyvinvointi	<ul style="list-style-type: none"> ☐ hyvistä ja huonoista ruumiillisista kokemuksista / mikä tuntuu hyvältä? (oman kehon kuuntelemisesta) ☐ siitä, että jos kokemus/tunne ei ole hyvä, siihen ei tarvitse aina suostua 	<ul style="list-style-type: none"> ☐ luottamaan valstioihinsa ja noudattamaan kolmivaiheista menetelmää (sano ei, lähde pots, puhu jollekulle, johon luotat) ☐ hankkimaan hyvinvoinnin tunteita 	<ul style="list-style-type: none"> ■ ajattelemaan, että hänellä on mahdollisuus valita ■ tiedostamaan riskit ☐ arvostamaan omaa kehoaan ☐ tiedostamaan, että on sallittua pyytää apua
Seksuaalisuus ja oikeudet	<ul style="list-style-type: none"> ■ hyväksikäytöstä; jotkut ihmiset eivät ole hyviä – he esittävät kilttejä, mutta voivat olla väkivaltaisia ☐ oikeuksistaan (myös oikeudesta saada tietoa ja oikeudesta saada suojelua) ☐ siitä, että aikuisilla on velvollisuus huolehtia lasten turvallisuudesta 	<ul style="list-style-type: none"> ■ esittämään kysymyksiä ■ kääntymään ongelmatilanteissa jonkun luotettavan henkilön puoleen ☐ ilmaisemaan tarpeita ja toiveita 	<ul style="list-style-type: none"> ☐ omaksumaan asenne ”Minun kehoni kuuluu minulle” ☐ tiedostamaan oikeutensa
Seksuaalisuutta määrittävät sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät (arvot/normit)	<ul style="list-style-type: none"> ■ sukupuoli-, kulttuuri- ja ikäeroista ■ siitä, että arvot ja normit riippuvat maasta ja kulttuurista ■ siitä, että kaikki tunteet ovat sallittuja, mutta kaikki näiden tunteiden seurauksena tehdyt teot eivät ole ☐ sosiaalisista säännöistä ja kulttuurisista normeista/arvoista 	<ul style="list-style-type: none"> ■ tunnistamaan ja käsittelemään arvoihin liittyviä eroja ☐ noudattamaan sosiaalisia sääntöjä ja kulttuurinormeja ● <i>puhumaan erotista</i> 	<ul style="list-style-type: none"> ■ käyttäytymään sosiaalisesti vastuullisella tavalla ■ suhtautumaan avoimesti, ei tuomitsevasti ■ hyväksymään yhdenvertaiset oikeudet ■ kunnioittamaan seksuaalisuuteen liittyviä eri normeja ☐ kunnioittamaan omaa kehoaan ja muiden kehoja

■ pääaihe (uusi) pääaihe (syventyminen) ● täydentävä aihe (uusi) ○ täydentävä aihe (syventyminen)

6–9	Tiedot Lapselle on kerrottava	Taidot Lapsi on opetettava	Asenteet Lasta on autettava
Ihmiskeho ja ihmisen kehitys	<ul style="list-style-type: none"> ■ kehon muutoksista, kuu- kautisista, ejakulaatiosta, yksilöllisistä eroista kehi- tyksessä ajan mittaan ■ naisten ja miesten välisistä (biologisista) (sisäisistä ja ulkoisista) eroista □ hygieniasta 	<ul style="list-style-type: none"> ■ tuntemaan ja käyttämään oikeita sanoja ruumiinosis- ta ja niiden toiminnoista ● arvostamaan kehon muu- toksia ● tulkimaan kehoaan ja hu- lehtimaan siitä 	<ul style="list-style-type: none"> ■ hyväksymään epävarmuus, joka johtuu muutoksista, jotka hän tunnistaa kehos- saan □ kehittämään myönteinen ke- honkuva ja minäkuva: itse- tunto □ kehittämään myönteinen sukupuoli-identiteetti
Hedelmällisyys ja lääntymisen	<ul style="list-style-type: none"> ■ vanhemmuutta ja raskautta koskevista valinnoista, hedelmättömyydestä ja adoptiosta ■ ehkäisyyn perusajatuksesta (on mahdollista suunnitella perheen perustamista ja tehdä asiaa koskevia päät- öksiä) ■ eri ehkäisy menetelmistä ● kauskautiskierron perusaja- tuksesta ● lääntymistä koskevista myytteistä 	<ul style="list-style-type: none"> □ kehittämään viestintätaito- jaan ● ymmärtämään, että ihmiset voivat vaikuttaa omaan hedelmällisyyteensä 	<ul style="list-style-type: none"> ○ hyväksymään erilaisuus – jotkut päättävät hankkia lapsta, toiset eivät
Seksuaalisuus	<ul style="list-style-type: none"> ■ rakkaudesta, rakastami- sesta ■ hellyydestä ■ seksistä mediassa (myös Internetissä) □ omaa kehoa kosketettaes- sa syntyvästä nautinnosta ja mielihyvystä, (masturbaa- tiosta / itsensä stimuloin- nista) ■ asianmukaisesta seksuaali- sesta kielenkäytöstä ● sukupuoliyhdyntästä 	<ul style="list-style-type: none"> ■ hyväksymään oma yksityi- syyden tarpeensa ja muiden yksityisyyden tarve ■ käsittelemään mediassa näkyvää seksiä □ käyttämään seksuaalista kieltä tavalla, joka ei ole loukkaava 	<ul style="list-style-type: none"> ■ ymmärtämään, mitä on "hyväksyttävä" seksi (mo- lempien osapuolten haluk- kuuteen perustuvaa, vapaa- ehtoista, tasa-arvoista, ikänsä nähden sopivaa, ti- lanteeseen sopivaa ja itse- kunnioitukseen perustuvaa) ● tiedostamaan, että seksiä kuvataan mediassa eri tavoin
Tunteet	<ul style="list-style-type: none"> ■ ystävyyden, rakkauden ja intohimon välisestä erosta □ kateudesta, vihasta, aggres- siosista, pettymyksestä ○ ystävyydestä ja rakkaudesta saman sukupuolen edustajia kohtaan ○ salaisista rakkauksista, ensi- rakkaudesta (ihastumisista ja yksipuolisesta rakkaudesta) 	<ul style="list-style-type: none"> □ ilmaisemaan omia tunteis- ta, toivettaan ja tarpeitaan sekä kertomaan niistä □ käsittelemään pettymyksiä ○ nimeämään omat tunteensa asianmukaisesti ○ käsittelemään omaa yksityi- syyden tarvettaan ja muiden yksityisyyden tarvetta 	<ul style="list-style-type: none"> ■ hyväksymään, että rakkauden tunteet ovat luonnollisia (osana kaikkia tunteita) □ ajattelemaan, että hänen oma tunnekokemuksensa ja tunteen ilmaiseminen on oikein ja tärkeää (omien tunteiden arvostaminen)

■ pääaihe (uusi) □ pääaihe (syventyminen) ● täydentävä aihe (uusi) ○ täydentävä aihe (syventyminen)

6–9	Tiedot Lapselle on kerrottava	Taidot Lapsi on opetettava	Asenteet Lasta on aulettava
Ihmissuhteet ja elämäntyyli	<ul style="list-style-type: none"> ■ erilaisista rakkauteen, ystävyyteen yms. perustuvista suhteista ☐ erilaisista perhesuhteista ● avioliitosta, avioerosta; avoiliitosta 	<ul style="list-style-type: none"> ■ ilmaisemaan itseään ihmissuhteissaan ■ tekemään kompromisseja, osoittamaan suvaitsevaisuutta ja empatiaa ■ luomaan sosiaalisia kontakteja ja ystävystymään 	<ul style="list-style-type: none"> ■ hyväksymään sitoutumisen, vastuun ja rehellisyyden ihmissuhteiden perustaksi ■ kunnioittamaan muita ☐ hyväksymään erilaisuutta
Seksuaalisuus, terveys ja hyvinvointi	<ul style="list-style-type: none"> ■ seksuaalisuuden myönteisestä vaikutuksesta terveyteen ja hyvinvointiin ■ seksuaalisuuteen liittyvistä sairauksista ■ sukupuolisesta väkivallasta ja aggressiosta ● siitä, mistä saa apua 	<ul style="list-style-type: none"> ■ asettamaan rajoja ☐ luottamaan vastustajansa ja noudattamaan kolmi-vaiheista menetelmää (sano et, laha-de pois, puhu jollekulle, johon luotat) 	<ul style="list-style-type: none"> ■ tuntemaan vastuuta omasta terveydestään ja hyvinvoinnistaan ☐ tiedostamaan vaihtoehdot ja mahdollisuudet ☐ tiedostamaan riskit
Seksuaalisuus ja oikeudet	<ul style="list-style-type: none"> ■ oikeudesta itsensä ilmaisemiseen ■ lasten seksuaalioikeuksista (tiedonsaanti, seksuaalikasvatus, ruumiillinen koskemattomuus) ☐ hyväksikäytöstä ☐ siitä, että alkuisilla on velvollisuus huolehtia lasten turvallisuudesta 	<ul style="list-style-type: none"> ■ pyytämään apua ja tietoa ☐ kääntymään ongelmattomissa jonkun luotettavan henkilön puoleen ● nimeämään oikeutensa ○ ilmaisemaan tarpeita ja toiveita 	<ul style="list-style-type: none"> ■ tuntemaan vastuuta itseltään ja muista ☐ tiedostamaan oikeutensa ja vaihtoehtonsa
Seksuaalisuutta määrittävät sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät (arvot/normit)	<ul style="list-style-type: none"> ■ sukupuolirooleista ☐ kulttuurierotista ☐ ikäeroista 	<ul style="list-style-type: none"> ■ puhumaan omista kokemuksistaan, toiveistaan ja tarpeistaan suhteessa kulttuurinormeihin ☐ tunnistamaan ja käsittelemään eroja 	<ul style="list-style-type: none"> ■ kunnioittamaan eri elämäntyyliä, arvoja ja normeja

■ pääaihe (uusi) pääaihe (syventyminen) ● täydentävä aihe (uusi) ○ täydentävä aihe (syventyminen)